

ETNOLOJİYE DAYANAN CİHAN TARİHİNİN IŞIĞI ALTINDA
İLK TÜRKLÜK VE İLK İNDO-GERMENLİK

Prof. Dr. WILHELM KOPPERS

İÇİNDEKİLER :

- 1 — Giriş. Tarihi Etnoloji, İndo-Germen ilmi ve Türkoloji.
- 2 — İlk Türklük.
 - a) Giriş. Dar ve geniş mânalarda tarihi kaynaklar. Bu sonuncular arasında Etnolojik kaynaklar da mevcuttur; fakat bunlar aynı zamanda hakiki tarihi kaynaklardır.
 - b) İlk Türklüğün, dar mânadaki tarih şahadetleri yardımıyla kavranması.
 - . — İlk Türklüğün Eski Ön Asyada izleri.
 - . — İlk Türklüğün Eski Çin toprağı üzerindeki tesiri.
 - c) Etnolojik şahadetler ışığı altında ilk Türklük.
 - . — İhzarî mülâhaza.
 - . — Sibirya - İç Asya çoban kültürü. - Meselenin umumi şekli.
 - . — Altay - Türk «At-Çoban» kültürü.
- 3 — İlk İndo-Germenlik.
 - a) Esasa ve metoda dair mülâhazalar.
 - b) İndo-Germenlerin kültürünün başlıca mürekkipleri (Çoban kültürü ve ziraat bakımlarından!) ve bunların İndo-Germenlik dışındaki münasebetleri ve bilhassa İç Asyanın eski Türk «At-Çoban» kültürü ve «cenub» un maderşahi-zürra, «boynuzlu ehli hayvan» kültürleri ile mevcut münasebetler.
- 4 — Son. İlk Türklüğün ve ilk İndo-Germenliğin beşer tarihi bakımından büyük başarılarının mücmel surette takdiri

1. — GİRİŞ. TARİHİ ETNOLOJİ, İNDO-GERMANİSTİK İLMİ VE TÜRKOLOJİ

İhzarî mülâhaza. Burada verilen izahatta ilk Türklük ile ilk İndo-Germenlik karşı karşıya tutuluyorsa, bundan, her iki kıymet, kayıtsız ve şartsız olarak aynı mukayese müstevisi üzerinde bulunuyor addedilebilirmiş gibi bir mâna anlaşılmasın. Malûm olduğu veçhile türkçe, Altay dil ailesinin bir rûknünü teşkil eder. Bu aileye, moğolcadan maada, - muhtelif talî lisanlariyle, daha doğrusu lehçeleriyle, - türkçenin kendisi, ve şüpheli olarak, Altay dili olduğu, malûm olduğu üzere, Shirokogoroff tarafından ısrarla reddolunan Manço-Tunguz dili mensuptur. Maalesef Altayın Ural'la olan münasebetleri vazih surette meydana çıkarılmış değildir. Fakat günün birinde, hem kültür tarihi, hem dil bakımından, ilk İndo-Germenliği, yine kültür tarihi ve kısmen de dil mânasında alınan bir «ilk Ural (Samoyed) - Altay» lıkla karşılaştırmamız icap etmesi ve burada Altay'dan (biraz evvelki izahatımızın ruhuna uygun olarak) yalnız Türk-Mogol'a mensup, anlaşılması mümkündür. Binaenaleyh, izahatımızın çerçevesi içinde, Türklük, yahut ilk Türklük tabirleri, umumiyetle, mutad olan mânadan daha geniş bir mânayı haizdir. Fakat aşağıdaki tafsilâtta, sıklet merkezi kültür tarihi tarafında bulunduğundan, ve mukayeseler, neticede, kompleksden komplekse yapıldığından, (ve verilen isimlerin ehemmiyeti talî bir dereceye düştüğünden) hareket tarzımızın bir zarar vereceği pek memûl değildir; bununla beraber, bu mülâhazaları önceden arzetmeği faydalı, hatta zarurî gördük.

* * *

En aşağı otuz senedenberi Etnoloji ile meşgul olan âlimlerin bir iki sene evvel vefat eden, tanınmış alman Etnologu Prof. Fritz Gräbner'in izinde yürüyen bir kısmı, Etnoloji sahasında umumiyetle yazı şeklinde olmıyan mutad kaynak malzemesinin müsaade ettiği mikyasta, tamamen tarihi prensiplere uygun bir tarzda çalışmaya gayret ediyor. Bu tarihi etnolojinin zemini üzerinde «Kültür Münasebetleri» cephesinin tamamen ön safta bulunması, işin ma-

hiyeti ile alâkadar bir keyfiyettir. Bu gibi münasebetleri araştırmak için evvelemerde şekil ve kemiyet kıstaslarının yardımıyla yapılan araştırmalar, netice olarak, bir taraftan esasta birbirleriyle bağlı kültür kompleks'lerini, diğer taraftan bunların birbirine nazaran - bittabi mutlak değil, ancak izafi - yaş münasebetlerini meydana çıkarmakla mükelleftir.

Tarihin kendisine has usulünün, etnoloji sahasına, yani yazı ihtirağ etmemiş, binaenaleyh henüz yazılı kaynaklara malik olmıyan kavimlerin ve kültürlerin tarih ve tekâmülüne tatbikini, sistematik olarak ilk defa, tarihcilikden gelme olan, biraz evvel mezkûr Profesör Fritz Gräbner, 1911 de çıkardığı «Die Methode der Ethnologie» (Etnolojinin metodları) [1] adlı kitabında başarmıştır. Bundan biraz evvel, tarihi Etnoloji'ye ait yeni bir usulü, W. Schmidt'in kaleminden ve W. Koppers'in makaleleri ile birlikte çıkarmağa muvaffakiyet elvermiştir. Eserin adı: «Handbuch der Methode der kulturhistorischen Ethnologie» (Kültür Tarihi Etnolojisinin metoduna dair el kitabı) [2]. Hacmı 300 sahifeden aşağı olmıyan bu kitapta, Fr. Gräbner'in küçük kitabının intişarından beri, bilhassa metodoloji bakımından yapılmış olan terakkilerle, elde edilmiş tecrübeleri kıymetlendirilmeğe ve böylece, ilim sahalarmızın arzettiği araştırma durumunu, insan yapısının daima câri ve malûm bakasızlığının müsaade ettiği mikyasda, nazarı itibara alan bir el kitabı vücuda getirmeğe teşebbüs olunmuştur.

Burada tarihi Etnoloji (yahut kültür tarihi etnolojisi) nin metoda ait temellerinin teferruatına tabiidir ki girişilemez. Yalnız şuna işaret edeyim ki, şimdiden hem eski hem yeni dünyanın bir çok etnologları, mukayeseli çalışmalarında, etnolojinin kültür tarihine dayanan metodunu esas ittihaz ediyorlar. Fakat tarihi etnolojik araştırmaların ilk toplu neticelerinin bazılarına karşı biraz daha muhteriz davranılmaktadır. Bu toplu neticeler, vaktiyle—bundan 25-30 sene evvel—ilk defa bilhassa Fr. Gräbner, B. Ackermann ve W. Schmidt tarafından kurulan kültür tabakalarında, yahut kültür çevrelerinde temsil olunmaktadır. Bu kuruluşlara karşı muhteriz davranmak haklı olabilir; onları yapanlar da öyle düşünüyordı ve halâ öyle düşünüyorlar. Bilhassa onlar, *tarihi-etnolojik metodla*, bu metodun yardımı ile mazi için kurulan *kültür çevreleri* arasında mutlaka bir tefrik yapılması icap ettiğine bir defa değil, bir çok defa, pek büyük bir ısrarla işaret etmişlerdir. Tarihi-etnolojik metodun, esas hatlarında baki kalacağı büyük bir emniyetle söylenebilirse de, aynı şey kültür çevreleri hakkında

aynı miyasta muteber değildir. Bu çevreler, şimdiye kadar malûm ve tarihi noktai nazarlara göre işlenmiş olan etnolojik malzeme istinaden kurulmuş ve kurulabilmiş kültür birlikleri ifade eder. Şüphesiz ki yeni araştırmalar, bu kültür çevrelerinin manzarasında bir takım değişiklikleri, itmamları ve tashihleri zarurî kılacaktır. [3]

Fakat bir kere kurulmuş kültür çevre yahut komplekslerinin tadil ve tashihine daima çalışmak elzem olmakla beraber, eski kuruluşlarda her şeyin zamanla çürüdüğünü kabul etmek te yanlıştır. Hakikat hiç de öyle değildir. Ehemmiyetli olan epey şeyler mevcudiyetlerini muhafaza etmiş ve, tahmin edilir ki, daha da muhafaza edecektir. Fakat burası, bu hususta daha fazla tafsilâta girişmenin yeri değildir. Şimdi, ilk Türklükle ilk İndo-Germenliğin tarihi etnolojinin kültür kompleksi yahut çevreleriyle ne gibi alâkaları olduğu ve ilk Türklükle ilk İndo-Germenlik araştırmaları, bu zaviyeden yapılırsa, ne derecede ilerleneceği meselesine geçiyorum. Burada bahse mevzu münasebet, müteakibidir. İlk Türklük ve ilk İndo-Germenlik kompleksleri, bu kavimlerin daha yazısız ve binaenaleyh yazılı kaynaktan mahrum oldukları zamanlara sevk ettiği takdirde tabiidir ki her ikisi esas itibariyle etnoloji ilmimizi alâkadar eder ve biz de, bu ilmin mümessilleri sıfatıyla bu noktai nazardan, İndo-Germen ve Türk Dil ve Eski Çağlar ilimlerinin kendi başarılarından memnuniyetle istifade ederiz. Fakat buna mukabil tarihi etnoloji, daha eski kardeş ilimlere, hazırladığı kompleks yahut kültür çevrelerini, ilk İndo-Germenliğin yahut ilk Türklüğün çevrelerine tatbik ve böylece anakökler üzerine yeni ışıklar dökmek suretiyle, yardım edebilir. Ve nihayet, kolayca göstereceğimiz gibi, ilk İndo-Germenliğe ve ilk Türklüğe ait meselelerin daha iyi aydınlatılması için, alacağımız etnoloji, evrensel tarih durumu, yalnız nazari bir şart değil, aynı zamanda hakiki bir teşvik ve ilerletmedir. Bu suretle, ilk Türklükle ilk İndo-Germenliğin arasındaki münasebetlerin yeni bir ışıktaki görünmesi kabili izahıdır. Ve bilhassa bu mesele ayrıca alâkamızı uyandırmakta ve bu alâkaya lâyük bulunmaktadır.

Bütün meseleyi vazetme tarzımıza tevfikân ilk sual, tabii olarak ancak şu şekilde olabilir: Bugünkü araştırmaların ışığı altında, ilk Türklük ve ilk İndo-Germenlik kompleksleri nasıl bir manzara arzederler? İkinci sual olarak daha az alâka uyandırıcı ve ehemmiyetli olmıyan şu sual takip eder: iki kompleks birbirine tarihi ve genetik bakımdan bağlı mıdır? Bağlı ise, bu bağlar han-

gileridir? Demek oluyor ki önce dikkatimizi ilk Türklüğün ve ilk İndo-Germenliğin kısa bir tasvirine hasredeceğiz.

2. İLK TÜRK LÜK.

a) Giriş. *Dar ve geniş mânada tarihî kaynaklar. Bu sonuçlar arasında etnolojik kaynaklar da vardır; fakat bunlar aynı zamanda hakiki tarihî kaynaklardır.*

Altay dilleri konuşan kavimlerin ve kabilelerin taksim ve gruplaştırılmasını burada malûm farzedebilirim [4]. Altay dil ailesinin ve onunla alâkadar eski çağ ilminin araştırılması maalesef İndo-Germen ve Sami dil ve eski çağ ilminde olduğu kadar ilerlemiş değildir. Bu sebeple, Altay ilminin yahut Türkolojinin yardımı ile, ilk Türklük hakkında meselâ umumiyetle İndo-Germen ilminin ilk İndo-Germenlik hakkında yaptığı kadar muayyen bir kültür tablosu elde etmek henüz mümkün değildir [5].

Bunun haricinde, ilk Türklük araştırmasında [6] kaynaklarda iki esas grubu birbirinden ayırmalıyız. Birinci grupta, dar mânada tarihî kaynaklar mevzuubahistir, Mütihazsıslar tarafından sık sık işaret edildiği veçhile, bu kaynaklar umumiyetle türkçenin dışındaki dillerde yazılmıştır. Başarmakla mükellef olduğumuz vazife bakımından, burada evvelemerde, Ön Asyanın ve eski Çin'in bize arzettiği kaynaklar gelir. Kaynakların ikinci baş grubu etnolojik mahiyettedir: Altay - Türk kavimlerinin mühim bir kısmının bugün bile - yahut da zamanımızın içlerine kadar - nisbeten iptidai şekillerde hayatını idame ettirmesi ve böylece onların, evvelemerde at çobanı olarak ömürlerini geçiren Altay Tatarlarında (ve bunların akrabasında) etnoloji araştırmalarına mevzu teşkil etmesi ile alâkadardır. Diğer araştırmacılar ve bilhassa Türkologlar bu vâkıyı görmüşlerdir. Fakat her halde lâıyk olduğu ehemmiyet her zaman takdir olunmamıştır. H. Winkler bunlar hakkında «Etnoloji ve dil bakımından ziyadesiyle dikkate şayan, fakat bunun dışında ehemmiyetsizdir» der. (H. Winkler : Die altaische Völker - und Sprachenwelt - Berlin 1921, s. 21). Hayır, biz etnoloğ-kültür tarihçileri, böyle bir vâkıyı başka türlü kıymetlen-diriyor ve böyle hareket etmek için elimizde kâfi sebepler bulunduğuna inanıyoruz. Bilhassa burada, beşeri kültür varlığının yalnız daha basit değil, aynı zamanda hakikaten daha eski bir şeklinin muhafaza olunmuş olduğunu gösterebilecek vaziyetteyiz. Fakat böyle olunca, eski Altay-Türk kavminin iptidai zamanlarına bürhan olan bakıye kavimlerin ehemmiyeti pek büyük olur. Ve, her

şeyden evvel, ilk Türklüğün Rekonstruksiyon'unu kendisine hedef edinen bir araştırma. öyle araştırma vasıtalarına maliktir ki, bunlar bu nevi ve kesrette, İndo-Germen ilminde hemen hemen tamamen mefkuttur. Fakat burada, şu nokta gözönünde bulundurulmalıdır ki, Hindukuş'taki Kâfir kabileleri ve Kafkasyadaki Osset'ler gibi İndo-Germen bakıye kavimleri, İndo-Germen ilmi bakımından henüz sistematik surette işlenmiş değillerdir. Mukayese ediniz, meselâ: B. Schultz: *Altaische Restvölker*, «Volk und Rasse», VI., 1931, 65-80. Buna binaen, ilk İndo-Germenlik araştırmasının, ilk Türklük araştırması karşısındaki gayet müsait durumu hakkında bu metinde verdiğim hükmün epeyce bir tadile tabi bulunması imkânsız değildir ve bu noktai nazarı kuvvetlendiren bir sebep te, «Altay Tatarları» grubunun bugün karşımızda menşedeki safiyetleriyle belirmedikleri, bilâkis, Gahs'ın mükerreren ve haklı olarak dikkat nazarlarımızı çektiği gibi «Yenisey» liler âleminden türlü türlü tesirler aldıklarıdır. Bu noktaya aşağıda avdet etmek zaruretinde bulunacağız.

b) *İlk Türklüğün dar mânadaki tarihî vesikalar yardımıyla kavraması:*

İLK TÜRKLÜĞÜN ESKİ ÖN ASYADAKİ İZLERİ

Etnolog ve kültür tarihçisi, tâbiî olarak ilk Türklerin kültürleri hakkında herhangi bir muayyen imaj (tasavvur) edinmiştir. Bundan daha ileride bahsetmek icap edecektir. Dil araştırmacısı şüphesiz lisanî hâdiselerden hareket eder. Her iki zaviyeden, son on yıllar zarfında eski Ön Asya çevresi içinde eski Türklüğe ait bir takım şeylere rastlandığı zannolunuyor. Muhtelif bilgi kolları hep aynı istikamete işaret ederse, o noktada bittabi dikkat daha fazla tekâsüf eder.

Fr. Hommel'in, sumercede bir Altay-Türk mürekkebi tesbit etmek hususundaki gayretleri malûmdur. Her halde, evvelce olduğu gibi şimdi de sumerce dingir («Allah») ile alelade türkçe tenğri («gök», «Allah») arasında benzerlik göze çarpacak mahiyettedir. Bunun gibi bir taraftan, az tesir almış Altay Türklerinde (ve Samoyedlerde) ve diğer taraftan Sumerlerde ölü gömme âdetlerindeki uygunluk da zikre şayandır. Ölülerin tâbi oldukları bu muamele, malûm olduğu üzere, her iki tarafta da kırık bir halde bulunan türlü türlü edevatın ve hayvanların (eski Sumerde insanların da) beraber gömülmesinden ibarettir. M. Ebert, bu zaviye-

den, Kuban kültürünü eski Sumere ve her ikisini de (yani Kuban ile Sumer), izahatımıza tamamen uygun olarak, Orta Asyaya bağlamaktadır [7].

Hommel'in sumerceye dair denemelerine son zamanlarda Hâmit Zübeyir Koşay'ın elamca hakkındaki denemeleri ilâve olmuştur. (Mukayese ediniz: Mumailyhin şu makalesi: Elamisch-Türkische Sprachverwandtschaft) [7 a]. Meselenin sırf dil ile alâkadar tarafı hakkında bir hüküm vermeği, tabii olarak, başkalarına bırakmalıyım. Fakat bir etnolog ve kültür tarihçisine, Elam ile Altaylılar arasında mevcut olması melhuz bir münasebet, meselâ biraz evvel mevzuubahs Sumer-Türk münasebeti gibi bir münasebetten daha müessir görünebilir. Bilhassa milâttan önce 4 üncü binyılın sonlarına doğru, atlara sahip göçebe kitlelerinin eski şarkın kapıları önünde kalabalık bir halde kaynaştıkları, yeni araştırmaların ışığı altında gittikçe daha fazla bir vuzuhla görüldüğünden ve bütün görüşlere göre evveleminde eski Elam bunlarla alâkadar olduğundan, bu keyfiyet daha büyük bir ihtimaliyet kazanmaktadır [8]. Buna ilâve şu da vardır ki, G. A. Barton [9] gibi bir âlim, eski Elam kültürünü esas itibariyle İç Asyadan iştikak ettirmektedir (fakat şunu da kaydetmek gerektir ki o burada ilk fırsatta Anau'ı düşünmektedir), Keza Gök tanrısı Anu [10] yu da aynı şekilde iştikak ettirmektedir, bu sonüncüsü, Altay Türklerine birçok noktada yakın olan Samoyed'lerin kâinat tanrısı Nüm (yahut Nu) [11] u, üzerinden atlayıp geçilemeyecek kadar çok andırmaktadır. Barton, hem Gök tanrısı Anu'yu, hem Çinlilerin T'ien'ini Orta Asyadan iştikak ettirmeğe meyyaldir [12] E. Herzfeld'in [13] de, bir taraftan eski Elam kültürünün özlülüğüne, istiklâline işaret etmesi, diğer taraftan da «Kaspien» diye tavsif ettiği kültürü, ki bunun içinde Anau, Mohenjo Daro, Susa I. ve Susa II. nin malûm olan en eski yüksek kültürü ile, bütün İran yüksek yaylasına yayılmış diğer kültür bakıyelerini [14] görür, uaha milâttan önce 3000 senelerinde, yalnız Hindistan'la değil, fakat Çin ile de her hangi bir veçhile bağlı görmesi [15] bütün bu mülâhazalara epeyce uygundur. Müşterek tarafların, hiç olmazsa kısmen, Altay (Proto Türk) unsurunda bulunması mümkündür. Ve nihayet bu münasebetle Landsberger'i de zikrederim. Landsberger, eski Babilonyanın bir zorba hanedanı olan Guti krallarının Türk olduklarını, bir ad tahliline dayanarak kabul etmeğe meyyaldir [16].

Üçüncü olarak, Chorit yahut Hurri'ler (A. Götze'ye nazaran Churri'ler) i zikretmek gerektir. Bunlar tâ milâttan önce 3 üncü

binyıldan beri şimalî Suriye ve şimalî Mezopotamyada, Halep'ten Nineva ve Asura kadar bir devlete sahiptiler ve bu devlet Babilonya ile Hatti arasında köprü vazifesini görüyordu [17]. Benim görüşüme göre, şu noktada bütün bilgi sahipleri müttetikler ki, bu Chorit'lerin dilinin ne İndo-Germen dili ile ne de Sami dili ile alâkası vardır. Forrer'in teşebbüs ettiği «müşahhas surette tayin» keyfiyetinin (o, Chorit dilini türkoid bir dil olarak tavsif eder), itirazlar karşısında dayanıp dayanmayacağını istikbal göstermelidir. Burada, etnologun dikkatini bilhassa A. Götze'de [18] bulduğum ve muhtevası şu olan bir müşahede uyandırmaktadır: At yetiştiren Choritlerin muhtemel olarak, üzerine İndo - Germen bir tabaka gelmiştir, fakat bunun dışında, bu kavmin mahiyeti karanlıkta kalmaktadır. Burada da hâdiseleri etnoloji ve kültür tarihi bakımından mütalâa edersek, türkoid bir tabaka dahi bahse mevzu olabilir. Choritlerin hakiki destanlara ve bilhassa tanrı hikâyelerine karşı anlayışları ve bu destanları, — Forrer'e nazaran Homeri andırdıkları için — Türk göçebe kabilelerinin kahraman (epik) hikâye ve neşideleri ile [19] münasebettar kılmak mümkün olmakla beraber, bu keyfiyet bilhassa böyledir. Dördüncü olarak şu nokta zikredilmeğe şayandır ki, W. Brandenstein Etrüsk deklinasyon'unda, Altai hatlar (taraf) tahmin ve etrüsççe'nin tipoloji bakımından Türk dillerinin eşi olduğunu kabul etmektedir. Onun içindir ki Brandenstein, Etrüsklerin ilk vatanı olarak İç Asyayı kabul etmek ister. Be meselelerde bana mektupla malûmat veren A. Nehring bu noktada Brandenstein'in peşinde gidemeyeceğine kanidir. O bilâkis, Etrüsklerin, daha doğrusu Etrüsçlükte Tyrsen tabakası menşeinin Lidya olduğu keyfiyetini kâfi derecede emin addetmektedir. Lidya'nın Etrüsklerin son vatanı olduğu, zaten Brandenstein'in noktaî nazarıdır. Fakat kendisinin bana bildirmek nezaketinde bulunduğu veçhile, Nehring etice, lidyaca ve likyaca zamirlerinde Ural-Altay izleri bulunması imkânının tesiri altında bulunmaktadır. Maamafih, Nehring'in işaret ettiği gibi, bu şeyler daha dakik surette incelenmelidir ve nihayet, yerine göre, Ural mı yoksa Altay mı meselesini de sormak ihtiyatkârca bir hareket olur.

Bütün bu lisani, kültürel ve dini-mitolojik teferruatı toplarsak, görülür ki bunlar yalnız az veya çok bir katiyetle Altai'yi hatırlatmakla kalmaz, fakat bunların umumiyet itibariyle eski Ön Şarkın kültüründe, esasında ancak milâttan önce 2000 senesine doğru muhtelif geniş cephelerde müessir olan İndo-Germen tesirlerine, uzun bir zaman,—takriben 1000-1500 sene—, tekaddüm ettikleri kâfi

bir açıklıkla görülür. Buna binaen, eski Türklüğün (belki, Proto-Türklüğün demek daha iyi olur) eski Şark yüksek kültürünün temellendirilmesine, daha doğrusu ileri doğru inkişafına melhuz bir yardımı, hiçbir veçhile bazen zan ve ifade edildiği kadar fantazi mahsulü bir fikir değildir. Nihai izahatta, burada başgösteren diğer problemlere bir defa daha döneceğiz.

İLK TÜRKLÜĞÜN ESKİ ÇİN TOPRAĞI ÜZERİNDEKİ TESİRİ

Uzun zamandanberi, birçok araştırmacılar (meselâ : A. von Rosthorn, W. Schmidt, W. Koppers ilh..) eski Çin yüksek kültürünün teşekkül ve inkişafında, İç Asya at çobanı kavimlerinin parmağı olduğu kanaatini besliyorlardı, Burada, bilhassa Altay kabilelerinin mevzuubahs olması lâzım geleceği, esas itibariyle akla yakın gelmekte idi. Fakat en son zamanlarda eski Çin üzerinde müessir olmuş olan göçebe kavimlerin Türklük karakterlerinin oldukça büyük bir vuzuhla meydana çıkarılmış olması, ilmi açıklık ve doğruluk bakımından fevkalâde takdir edilmelidir. Bu meselede de göreceğimiz vechile, dil araştırması ve kültür tarihi ilimleri elele çalışmaktadır; bu keyfiyet de elde edilen neticelere o nisbette büyük bir ehemmiyet bahşediyor. Bütün bu noktalardan bizi W. Eberhard [20] ile A. von Rosthorn [21] toplu olarak, kısmen de araştırmalara yeni yollar göstererek, haberdar kılmaktadırlar. Bilhassa kehanet kemiklerinin okunabilmesi sayesinde şimdi Şang devri de (milâttan önce : 1745-1117) dar mânada tarihi bir devir haline girmiştir. Daha bu devirde, - arkeoloji yolu ile de kuvvetlendirildiği gibi - ehlileşmiş at, arabaya çift koşulu olarak, meydana çıkıyor: En eski Çin'in dini hakkında elyevm L. Walk derince tetkikler yapmaktadır. Bunlara nazaran, malûm olduğu üzere efsanevi müessis diye Yü'ye (farazi olarak 2000 ile 2200 arasına tesbiti iktiza eder) irca olunan Hia hanedanının hâmilisi, her halde İç Asyadan neşet eden protö - Türk - Mogol bir kavim idi ve din bakımından, T'ien şeklindeki gök tanrısına iman bu kavme has idi. Şang-ti başka türlüdür. Şang tayfasının millî tanrısı Şang-ti, -bütün görüşlere göre-Hia tayfasının T'i'si (yahut Ti'en'i) ile aynı değildir. Şang-ti, aslen ziraatçı olan Şark sahil kültürünün gök tanrısıdır. Chou'lar (milâttan önce 1116-250), İç Asyadaki eski vatanlarının tanrısı olan Ti'en'in yanına, yeni vatanlarında ebaanced yerleşmiş çiftçilerin en yüksek tanrısı Şang-ti'yi, aynı derecede olarak koymağa meyyaldırlar. Hattâ, sanki ilk Chou kralları şu-

urlu olarak Şang-ti'yi ön plâna sürmüşler, maksatları da kendilerinin inkıyat ettirdikleri tabakaya karşı, onların tanrılarına dayanarak, hâkimiyetlerini mûtaal surette kabul ettirmek, hanelerinin meşruluğunu emniyet altına almaktır. Ti'en, hayvan yetiştirici göçebe kültürünün karakteristik gök tanrısıdır. Bu tanrı, gök kubbesinin üzerinde ikamet eden ve oradan dünyayı idare eden müşahhas "en yüksek varlık", tır. Mebdede maddi gökle aynı telâkki olunmuş olan bu tanrı, daha sonraları gittikçe fazlalaşan bir derecede, panteist bir inkışaf arz etmektedir; ve bu vetirede kendi şahsi seciyesi gittikçe inhilâl etmekte ve gayri şahsi bir dünya kanununa, dünyaya nizam veren bir kuvvete, yavaş yavaş kalbolmaktadır. Güneş mitolojisi de Ti'en tasavvuru üzerinde müessir olmuştur [22].

Buna ilâveten, hiç olmazsa birkaç kelime ile olsun, tipik ecadada tapmanın vasıflandırıcı unsurları olarak, şunları zikrederim: mutlak "ekber evlât", usulünü (herhalde Chou'lar bunu kendilerine mensüp hükümdarlarda tahakkuk ettirmişlerdir), ısrarla üzerinde durulan «baba hakkı» nı (pederşahi sistemi), dışarıdan evlenmeyi (exogamie), büyük mikyasta hayvan yetiştirme ile hayvan kurbanını (bilhassa Şang devrinde). Bunlar, arif olana, İç Asya hayvan yetiştirici ve bedevî kavimleri hakkında birçok yeni ilgileri meydana çıkarırlar. Bu noktâ nazara, esas itibariyle yukarıda mezkûr âlimler, yani A. v. Rosthorn ile W. Eberhard iştirak etmektedirler.

Bütün bu ilgiler bilhassa Türk kabîleleri ile olan ilgilerin de bulunduğu müteakıp Chou devresinde, daha açık ve katidir; zira dile ait hatırlatıcı unsurlar, tebarüz ettirilebilecek mahiyettedirler [23]. Meselâ, Eberhard'ın bildirdiği gibi, Chou'ların dili hakkındaki muahhar Çin araştırmaları, bu dilde Türk unsurunun oldukça zengin olduğunu göstermiştir [24]. Bu keyfiyet, evvelce Haloun tarafından ifade edilen tahmini pekâlâ teyit edebilir: mumailleh, Chou krallarının en eski cetlerinin adları arasında sık sık geçen 4 (!) heceli adları Türk menşesine ircaa meylediyordu [25].

Burada bahis mevzuu ettiğimiz meselelere, S. Fedele'nin yeni bitmiş, fakat henüz neşredilmemiş bir araştırması: «Eski Çinde devlet ve cemaat» hakkındaki kitabı, yeni bir ışık vermektedir. Fedele'ye göre, eski Çinde iki kral kompleksinin mevcudiyeti, muhakkak olmasa bile, gayet muhtemeldir. Bunların birinde, kuvvetle sihri (ay mitolojisine dayanan) istikamette müessir bir krallık bahis mevzuudur (hattâ kral katline dair izler bile noksan

değildir!); halbuki diğeri tam mânasiyle dini bir karakter arz-etmektedir. Burada kral kendisini, varlıkların en yükseği olan bir varlığa tâbi hisseder; kral bu en yüksek varlıkla halk arasında ancak bir rahip, bir vasıta olarak mevcuttur, ve kral «tabiatta her felâketi kendi günahlarına atfeder, ve tabiatta, en yüksek varlığın gözünü görür, sesini işitir.» (Fedele). Sonra müellif, haklı olarak şu noktâi nazarı müdafaa eder: bilhassa Şang'lar sihri krallığın hâ-milleri olarak, Chou'lar ise dini krallığın mümessilleri olarak alın-malıdırlar. Şang'larda (ki bunlara, bu meselede, herhalde Jao ve Şun'un efsanevi devirlerini de azçok katmak gerektir) eski yerli ziraatçı kültüründen daha epice şeylerin kalmış olduğu gö-rülüyor. Halbuki Chou (belki de Hsia'lar (?)) başka bir zaviyeden, - evvelce gördüğümüz veçhile - İç Asyanın çoban göçebeleriyle daha sıkı bir bağılık göstermektedirler. Bilhassa bu Altay - Türk at çobanlarının malûm ekonomik ve dini örf ve âdetlerine, birazdan da yakinen göreceğimiz veçhile, dinî bir krallık fikri umumî-yet itibariyle güzel uymaktadır; bizatihi sihri unsur, bunlarda mu-hakkak yerli bir unsur değildir.

Görüldüğü gibi, araştırmalar hararetili bir durumdadır. Ve eğer dersek ki, eski Çin yüksek kültürünün teşekkülünde ve kuruluşunda Türk at çobanı göçebelerinin teşriki mesaisi olduğunu ileri süren tez, yeni keşifler ve araştırmalar sayesinde pek dikkate sayan yeni teyitlere mazhar olmuştur, bu bir mübalağa olmaz,

c) *Etnolojik şahadetler ışığında ilk Türklük*

İHZARİ MÜLAHAZA

Biraz evvel, dil ve kültür sahalarından alınan istinat noktalarına dayanarak, mebdede vatani İç Asya olan at çobanı kültüründen, hem Ön Asya yüksek kültürlerine, hem de eski Çine tesirler gelmiş olması lâzımgeldiğini izah etmek mümkün oldu. Şimdi artık İç Asyanın kendi durumuna lâzımgelen dikkati hasretmek zamanı gelmiştir. Bununla da, ilk Türklük meselesinin aydınlanması hususunda elimizde bulunan ikinci (esas itibariyle yazılı olmıyan) kaynaklar grupunu ele almış oluyoruz. Ön şark ve eski Çin'in en eski kültürleri sahasına ait muayyen dil ve kültür tezahürleri göz önünde tutularak, İç Asyada bulunan bir eski Türk kompleks'i ile yakini yahut muhtemel münasebetler bahis mevzuu idise, bu sonuncu hakkında zihinlerde muayyen bir tablo tasavvur olunmuştu; bu tasavvur, bittabi, İç Asyayı alâkadar eden ve bilhassa etnolojik mahiyette olan kaynaklar sayesinde teşekkül

etmişti; zira şüphe yoktur ki, at yetiştiren malûm Altay Tatarları grubunda ve kısmen de onlara akraba komşularında, eski Türk kompleks'i (yahut ta onun bir bakiyesi) sezilebiliyor; bu kompleks'in mevcut olması lüzumu, eski Ön Şarkta ve eski Çindeki «Türk» tezahürlerinin tesbiti ile esas itibariyle muta idi. «Nazari olarak mevcudiyetini kaydettiğimiz» diyebileceğimiz bu eski Türk at çobanı kompleksinin, ana hatlarıyla önümüzde bulunması ve bunu teferruatıyla birlikte tetkik edebilmemiz, pek memnuniyete şayanıdır. Bu vâkıa, ileride gösterileceği gibi, ilk Türklük meselesinin daha iyi aydınlatılması bakımından büyük bir ehemmiyeti haiz olmakla kalmaz; bunun umumî beşeriyet tarihi bakımından da pek büyük bir şumulü vardır.

Burada, bittabi, bu eski devirlerde İç Asyada, kendisinden bir taraftan Ön Şarka diğer taraftan Çine inşialar vukubulmuş olan bir nevi yüksek kültürün mevcudiyeti meselesi de, iyi bir metotla incelenmeği bekler. Bu neviden bir faraziye için bir zaruret görmüyorum. Bunda arkeolojik, yahut ta dar mânada tarihi araştırma, yardıma şitap etmelidir. Minusinsk kültürünün en eski tabakası, Milâttan önce takriben 2000 senesine konmaktadır ve daha o zaman için burada İran tesirlerinin mevcudiyeti imkânı derpiş edilmektedir [26]. Şüphesiz, İç Asya mekânının cenubu garbi mıntakasında kâin Anau daha eskidir. Bu noktadan Ön Şarkta teşekkül eden yüksek kültürlere (şehir kültürlerine) her gûna tesirler gelmiş olması gerçekten imkânsız değildir; daha doğrusu, Anau'un bir taraftan Mezopotamya'nın şehir kültürleri ile, öte taraftan da Hindistanın şehir kültürleri ile sıkı münasebetleri olması muhtemeldir; burada, çıkış noktasının, herhangi bir başka yerden ziyade Anau'da aranması lâzımgelir. Anau'un, pek erkenden oldukça zengin bir at buluntusu arzemesi [27], İç Asyada, daha şarka konacak bir ilk komplekse, - at çobanı kültürüne ait bir ilk komplekse, - ziyadesiyle uymaktadır: malûmumuz olan en eski şehir kültürü sahaları arasında bu ilk kompleksin ilk erişeceği ve tesirini bırakacağı yerin bittabi Anau olmuş olması lâzımgelir. Fakat diğer taraftan, evvelce dendiği gibi, araştırmaların bugünkü durumuna bakılırsa, bu kadar eski devirlerde, asıl İç Asyada, yüksek kültürlü teşekküllerin mevcudiyetini beklememek lâzımdır.

SİBİRYA - İÇ ASYA ÇOBAN KÜLTÜRÜ. - MESELESİNİN UMUMİ ŞEKLİ

Altay at çobanı kültürü meselesini daha ihatalı bir şekilde kavramak için, Sibirya - İç Asya çoban kültürüne biraz dikkat has-

retmek lâzımdır. Esasen epey zamandanberi görülmüştür ki, Ren geyiği besleyen Samoyed'lerin kültürü ile at yetiştiren Türko - Mogol'ların kültürleri arasında, ekonomi, sosyoloji ve din bakımlarından bir çok müşterek noktalar vardır; o kadar çok ve karakteristik iştirak noktaları ki, her iki kompleks'in menşede ileri giden bir vahdet arzettiklerinden herhalde şüphe edilemez. Bu meselenin araştırılması ile, senelerdenberi, evveleminde A. Gahs meşgul olmuştur; aşağıdaki kısa ekspoze, bilhassa, mumaileyhin kısmen neşretmediği fakat emrime âmade kılmak lütfunda bulunmuş olduğu yazılarına dayanmaktadır.

Samoyed'ler için Ren geyiği ne ise, Türko - Mogollar için de, *ekonomi bakımından*, at odur: herhalde aynı esas mevzuun bir «variante»ı her ikisinin menşesindeki «avcı» çıkış noktasında oldukça iyi kavranılabilir (Samoyed'lerde bittabi Türko - Mogollardan daha açık ve katî olmak üzere!) her ikisinde de, hayvan yetiştirmenin akli ve dünyeviliği şüphe uyandırmıyacak şekilde tebarüz etmektedir, ve menşede, hem Ren geyiği, hem at, evvel emirde et ve yük hayvanı sıfatlarını haizdirler (ve tek tük bazı istisnalardan sarfınazar, bu hayvanlar henüz binek hayvanı değildirler); sistematik surette sütlerini sağmak ve üzerlerine binmek keyfiyetleri, bütün tezahürlere bakılırsa, at besliyen Türko - Mogollarda zaman itibariyle ikinci olarak baş göstermiş ve buradan komşu Ren geyiği yetiştiricilerine - bilhassa Sayan mıntakasında! - sirayet etmiştir. Binicilik meselesine, ilerde ayrıca rücu edilecektir. Samoyed'lerin sosyolojisi hemen hemen tam olarak Türko - Mogolların sosyolojisinin aynıdır. Din sahası için de mümasil mülâhazalar caridir. Samoyed'lerin kâinat tanrısı yüksek Tanrı Num ve Türko - Mogolların gök tanrısı Tengri, neticede, biribirinden ayrılması güç varlıklardır. Bundan maada, her iki kompleks, hayvan takdisi müessesesi, muayyen kurban neveleri ve ilkbahar törenleriyle biribirine bağlanmaktadır.

Bütün bunlara rağmen, Ren geyiği yetiştiren Samoyed'lerin kültür kompleksi, kayıtsız ve şartsız olarak ve her noktada at yetiştiren Türko - Mogollarınki ile aynı olarak kabul edilemez. Bazı farklar kalmaktadır; bu farklar, yalnız en ön plânda bulunan Ren geyiği ve atın farkları yüzünden değildir, bir de dinî sahada farklar vardır (bu hususta, kâinatın yüksek Tanrısı Num'un mahiyet ve şeklini hatırlatırım; bu tanrı, bütün benzerliklere rağmen, gök tanrısı Tengri ile her hususta aynı addolunamaz) ve kâinatın yüksek Tanrısı Num, uzaklara ulaşan münasebetleri (yani eski

Babil ve Mısır'a olan münasebetleri), diğer taraftan da Eskimo'lara ve Algonkin'lere kadar eski şimal kültürleriyle olan bağları göstermesi icap ettiğinden, mümaselet esasına dayanarak şunu kabul edebiliriz, hattâ etmeğe mecburuzdur ki, Samoyed kompleksinde, mebdee daha yakın, daha eski münasebetler tezahür etmektedir. Ren geyiği yetiştirmenin, at yetiştirmeye nisbetle daha eski olduğu isbat edilebilseydi, yahut bunun muhtemel olduğu gösterilebilseydi, bittabi bu noktai nazar çok kuvvet kazanırdı. M. J. Artamonow'a işareti, F. Hancar'a borçluyum. Artamonow'a nazaran Sibiryada, Neolitik devrinde, Ren geyiğinin yetiştirildiği katı gibi görünüyor. «Az evvel Lena vadisinde, şimal Ren geyiğine ait kemikle birlikte bulunan koşum levazımının tarihi, muahhar Neolitik olarak tesbit edilmektedir.» (G. P. Sosnowski'nin verdiği malûmat) Bu buluntular, yalnız Sibiryada Ren geyiği yetiştirilmesinin pek eskiliğine bürhan teşkil etmiyor; aynı zamanda şimali Avrupa'da da mevcut olduğunu daha muhtemel kılıyor [29]. Hancar bu hususta daha yakın adedi tafsilâtı «iç ve şimali Asya arkeolojisinde Ren geyiği ve at» mevzuu üzerinde bir makalede bildirecektir [30]. Şüphesiz, bu ve bu gibi bütün meselelerde eksakt tarihî belgeler (yahut kablettarihî belgeler), en mühim olanıdır. Fakat bu, dar mânada tarihî vasıtalarla, katı kararlar, mutlak bir emniyetle henüz elde edilemezse, etnolojik ve psikolojik mahiyette umumî mülâhazalara mesağ yoktur, demek değildir; bu sonuçlar mutlak bir emniyet değil, az veya çok derecede bir ihtimaliyet teminine muktedirlerdir.

Etnopsikolojik noktai nazardan mütalâa olununca, evvel emirde iki sebep vardır ki, bunlar, Ren geyiği yetiştirmesine, en uzun değilse de, uzun bir maziye muhtemel kılmaktadır. Sibiryanın ve İç Asyanın bu mıntakalarındaki Ren geyiği ve at yetiştirilmelerinde hâkim olan akli ve dünyevi karaktere işaret etmek lüzumu hasil olmuştu. Demek oluyor ki burada hayvan yetiştirmesine ön şartı teşkil eden unsurlar, hesabi mahiyette ekonomi düşünce ve gayretleridir; ve bunun evvelce esas itibariyle başka türlü olduğuna hiçbir şey işaret etmemektedir. Şimali Asya ile İç Asyada etnolojik vaziyetin umumî heyeti de şunu akla yakın kılmaktadır ki, burada, tarihî durumdan ilham alınarak ve avcılık durumundan hareket edilerek ön plânda bulunan av hayvanlarının yetiştirilmesi ve ehlileştirilmesi işi başarılmıştır [31]. Bu haricî tazyik, tabii ve zarurî olarak, tabiatın kendiliğinden verdiği nebati gıda maddelerinin bilhassa kıtlaştığı daha şimali mıntakalarda, o nisbette daha

müessir oluyordu Ve Ren geyiği tam mânasiyle bir şimal hayvanı olduğundan ve bugün, kablettarih araştırmalarının ışığı sayesinde, şimali Asyanın bahis mevzuu olan mintakasının uzun bir müddet-tenberi insanlar tarafından meskûn olduğu kâfi derecede sabit olduğundan, at yetiştirilmesine nisbetle daha eski bir Ren geyiği yetiştirilmesi faraziyesi oldukça muhtemel görülmektedir. Bu, göz önünde parlıyor. Bununla da, - ve nisbeten vahşi bir Ren geyiğini ehlileştirmek için oldukça az mesai sarfetmek lâzım geldiğini göz önünde tutarak - ikinci etnopsikolojik unsuru daha yakından kavramış oluyoruz, hattâ çok defa tâ eski zamanlardanberi Ren geyiği yetiştirilen yerlerde, vahşi Ren de bulunmaktadır (kışın, hayvanın, yüksek kar tabakasından ötürü güçlkle ilerileyebildiği yerlerde, âdeta hayvan elle yakalanır: hayvan da o saat ehlileşmiş demektir). Atın ehlileştirilmesinin kıyas kabul etmiyecek derecede daha büyük güçlüklerle mümkün olduğu ayrıca isbattan varistedir.

Şunu hatırlayalım ki, tarihçe kavranması mümkün at ehlileştirilmesi, milâttan önce dördüncü binyıla kadar geri gider; sonra, daha eski bir at yetiştirme devrinin yahut ta bir atlı çoban kültürünün İç Asyanın daha ötelere kadar yayıldığı kabul edilmektedir; böylece, Ren geyiği yetiştirmenin eskiliği meydana çıkarılmış ve bunun doğumu milâttan önce takriben 5000 yılına kadar geri götürülmüş olur. Fikrimce, mutlak bir katiyetten henüz bahsedilmezse de, araştırmaların bugünkü durumuna nazaran, bu hususta oldukça kuvvetli ihtimaliyet sebepleri mevcuttur. Mümkündür ki, kablettarih araştırmaları bize bu hasusta daha katî şeyler söyleyebilsin. Etnoloji, bilhassa bu meselede tarih koyma bahsinde müşkül bir durumda bulunuyor, çünkü Ren geyiği yetiştirmesi kompleksi, kısmen de mahiyeti itibariyle, mekânda gerçekten mahdut bir komplekstir; bu sebeple, tabakaların üstüste gelme durumlarından, kronolojik vaziyeti yeniden bina etmek güçtür.

Milâttan önce 4000 yılı civarında bugünkü Samoyed'lerin sahalarında, Ren geyiği avından Ren geyiği yetiştirmesine doğru adımın atılmış olduğunu kabul edelim. Bu başarıyı Presamoyed (Samoyed'den önce!) bir kavme atfetmemek elimizden gelmiyecektir. Bunun da basit sebebi, bugünkü Samoyed'lerin cedlerinin milâttan önce takriben 2500 yılında Ural bütününden - Ural bütününün yeri olarak, malûm olduğu veçhile, Ural'ın garbı ve orta Volga mintakası kabul oluzmuştur - ayrıldıklarını ve şark istikame-tinde yol aldıklarını, Uralist'lerin izah etmeğe muvaffak olduklarına

kani bulunmalarıdır. Fakat, Samoyed'lerin antropolojilerinin teyit eder görüldüğü veçhile, burada yalnız bir dil kabulünün bahis mevzuu olması, fakat daha eski bir kavmin hayatını idame ettirmiş olması imkânsız değildir.

Samoyed'lerle (yahut Presamoyed'lerle) Türko - Mogollar arasındaki sıkı kültür ilgileri, bittabi eski bir komşuluğu tahmin ettirir. Bir çok şey, şu noktaya işaret eder ki, her iki kompleksin birbirine bağlanması Baykal gölünün cenubu garbisinde bulunan Kossogol gölü sahasında aranmalıdır. Muahhar göçler (Tingling, Hakas Kırgızları ilh.) bunları birbirinden azçok ayırmıştır. Böylece ortaya atılan suallere hemen biraz sonra daha fazla temas etmek lüzumu hasıl olacaktır.

Samoyed'lerin (Presamoyedlerin) ilk vatanı büyük bir ihtimaliyetle Yenisey nehrinin kaynağı mintakasında bulunuyordiyse, Türko - Mogollarınki, bunun cenubu şarkisinde olmak üzere buna bitişiktir. «İşte Türko - Mogolların eski ilk vatanları, burada, Gobi çölü ile şimalde Baykal gölü arasında; şarkta Kerul'larla garpta Changai dağları arasında aranmalıdır; buradan bunlar binyıllarca Gobi çölünü kutrundan aşarak cenuba doğru ilerlemiş ve durmadan Çinliler, Tonguzlar ve Tibet'lilerle temasa girmişlerdir; bu yüzden de Türkün Mogoldan ayrılması hasıl olmuştur». (Gahs), Ramstedt ile Parker de, «Türklerle Uygurların eski aslı vatanını» buraya korlar (32).

Görünüşe göre, hemen hemen vahdetli olan Samoyed (Presamoyed?) Türko - Mogol hayvan yetiştirme kompleksi üzerine, cenubun herhangi bir yerinden yukarı gelme, başka mahiyette bir kültür müessir olmuştur Yenisey (Ket, Kott) dili, bunun hâmillerinin dili olarak kendini gösterdiğinden, bu münasebetle, her halde haklı olarak, Yenisey'lilerden bahsedilmektedir [33]. Bu Yenisey'lilerin (yahut Preyenisey'lilerin) daha Cümudiyeler sonu devresinde bu mintakalara nüfuz etmiş olmalarını kabul için ciddi sebepler mevcuttur, ve bunlar bulunmuş olan işlenmiş taşların yapıcıları ve hâmilleri olarak kabul olunmaktadırlar, halbuki hayvan yetiştiricilerin ellerinde bilhassa (miolitik) kemik edevat vardı. Şamanizm kompleksi de - ve bunda gizli cemiyetlere pek benzeyeni - Yenisey'lilerin tesirine atfolunmaktadır. Sonra, bununla alâkadar olmak üzere insicamlı bir Tanrılar ve cinler akidesi, mitolojide tavşan hikâyeleri ve kanlı kurbanlar ilh... sonra bir de, bilhassa Ostyak Samoyed'lerinde karakteristik bir şekil alan iki sınıf sistemi, maderşahi hukukun izleri (bilhassa Mogollarda ve Yakutlarda!)

kabul olunmaktadır. Daha fazla tafsilâta ve müteferri noktalar hakkındaki bürhanlara burada girişilemeyecektir. Bir de ayrıca şu noktaya işaret etmek isteriz ki, cenuptan gelen bu Yenisey'liler, herhalde asıllarında ziraatçı bir maderşahi hukukun ve bununla alâkadar bir maneviyat dünyasının içinde yaşıyorlardı. Aslında hayvan yetiştiren grupların tesir almaları, karakteristik bir mer-tebeye işaret etmektedir; cenuba gidildiği nisbette bu kuvvetlen-mektedir. Bunun en fazlasını Mogollar, daha az olmak üzere Türkler ve en az Samoyed'ler, meydana vururlar. Bu durumun, bütün tez lehinde olduğu açıkça görülüyor.

ALTAY - TÜRK «ATLI ÇOBAN» KÜLTÜRÜ

Her şeyden önce bittabi etnoloji malzemesi yardımı ile İç As-yanın Altay atlı çoban kompleksinin bir tablosunu çizmek teşeb-büsüne girişince, kültür sahasını üç mertebeye ayırmak tavsiyeye sayandır: ekonomi, sosyoloji ve din mertebeleri. Bittabi burada bunların her biri ancak pek kısa bir şekilde vasıflandırılabilir. *Ekonomi*, bilhassa, atın sürü şeklinde yetiştirilmesine dayanmak-tadır. Atın mümkün olduğu kadar bütün cepheleri istismar edilir (et, süt, kıl, cer (?), taşımak). Bu keyfiyet, ekonomi bakımından kültür ve cemaat hayatının manzarasını tayin eder, bundan dolayı atlı çoban kültürü adı yanlış bir ad değildir. Zira tarla ziraati mefkuttur yahut gayet mütevazi bir ölçüde tatbik edilmektedir. Binicilik meselesi ileride biraz tafsilâtle mütalâa olunacaktır. Atın yanında, ehli hayvan olarak köpek, koyun, sonra sığır (bazı yer-lerde de yak) görülüyor. Mebdede keçi buraya dahil değildir; do-muz da keza, hattâ evleviyetle!... Silâh olarak bilhassa ok ve yay kullanılır. İkametgâh olarak "ikamet hendeği," ile birlikte yahut ta az zaman sonra bunun yerine, çadır zuhur etmiştir. Hayvanları ve insanları izaç edici böceklere karşı muhafaza etmek için, "ihtiyaç ateşi," dediğimiz ateşler yakılırdı; bu ateş bol dumanlı idi (34). Yılın ikiye ayrılması (yaz ile kış) âdetmiş gibi görünüyor [35].

Sosyoloji bakımından, aile, cemaat ve devlet, biribirinden tefrik edilebilir. Altaylılarda kadının mevkii umumiyetle madun mevkidir: tasarruf hakkına hemen hemen hiç malik değildir. Diğer taraftan, evvelce kadının mevkiinin daha iyi olduğuna, hattâ (münhasıran olmasa da) tek izdivacın daha revaçta olduğuna dair işaretler mefkut değildir. Meselâ, Abakan Tatarlarının bazı efsanelerinde, ilk zamanlarda yaşayan cet kahramanın, daha umumî olarak ta onun ebeveyninin, nümunei imtisal olacak, tek zevceli izdivaç

hayatı sürdüklerinden sık sık bahsedilmektedir. Bu münasebetle genç Türk (Jöntürk) muhitlerinin bir noktai nazarının etnoloji tarihi bakımından meşruiyetine işaret edilebilir; bu muhitler, kendi milletlerinin, islâmiyetten evvelki devirlerde tek zevceli yaşadıklarını, ve bu şeklin hâkim bir şekil olduğunu ileri sürmektedirler (36) Esasen, çoban göçebelere de izdivaç, umumiyetle bir alım satım izdivacı (Kalym) idi, fakat izdivacın bu vasfını, ekseriya epiyce yüksek olan trahoma yumuşatırdı. Gelinin bekâretine ehemmiyet verilirdi; bekâret imtihanı bundan gelir. Herhalde at yetiştirme ile bir dereceye kadar alâkadar olarak (umumiyetle, atla meşgul olmağa yalnız erkeğin hakkı vardır) bu kültür, nisbeten kuvvetli bir baba (pederşahi) hukuku inkişaf ettirmiştir; bununla da «ailenin ekberi evlâdi» müessesesi muvazi gider. Bu gibi bir kültürün ruhuna pederşahi izdivaç tekabül eder. Dügün alayı müessesesinin bununla ve burada tatbik olunan «büyük mikyasta hayvan yetiştirme» ile ilgili olması lâzımgelir.

Sosyal bir meratip silsilesi, «beyaz kemik» ve «siyak kemik» ile tefrik edilmekte ifadesini bulmaktadır [37]. Sırf bedeni olan işe sevgi pek büyük değildir. Bu kültür, aslından, maderşahi hukuk ve Totemizm tezahürlerini aslından tanımaz. Kan karabeti bağı da ehemmiyetli addolunmaktadır. Ekzogami (dışardan izdivaç) da, buna uygun olmak üzere bir kan karabeti ekzogamisi, kan karabetini haiz sülâlelerin ve büyük ailelerin ekzogamisi, bununla beraber gitmektedir. Bu atlı çobanlık, kendi çevresi içinde kaldıkça ve esas itibariyle göçebe ekonomi tarzını tatbik ettikçe, devlet siyaseti temayüllerinin ve bunlara uygun şekillerin görünmemesi mutattır. Burada da esas itibariyle iş, büyük aile ve cinsiyette kalıyor. Devletin büyük ve sürekli bir inkişafı vukubulmuyor [38]. Mutat olarak iptidai «devlet» tarafından tesis olunan «gençliği tenvir» müessesesi de geriliyor ki, bu da son nokta ile ilgilidir [39]. Ancak, bu çoban göçebelere mensupları, grupları, yerli ziraatçı ve şehirci halkın üzerinde bir tabaka teşkil ettikleri yerdedir ki, siyaset ve devlet inkişafı başka bir seyir almış ve bu birleşme ve karışma yüzünden büsbütün yeni teşekkülleri tenbih etmiştir. Başka yerde de görmüş olduğumuz gibi bu, eski Çinde ve eski Ön Şarkta bahis mevzuu idi. Menşelerine nazaran İç Asya Türk atlı çoban kültürüne mensup gruplar ve kabileler, bu fetihlere, bu siyasal ve kültürel yağurmalara iştirak etmişlerdi. Fakat münhasıran bunların iştirak etmiş veya etmemiş olması yeni bir meseledir ve halline, biraz sonraki izahatla fırsat verilmiş

olacaktır. Evveleminde, bu eski Türk atlı çoban kültürünün, kendine has dini işaretlere bir bakış atarsak fena olmaz.

Din bakımından, ilk olarak, gök tanrısı Tengri tasavvuru ile onun tapılması zikre değer. Bu gök tanrısı adına hayvanlar (bilhassa at) takdis edilmekte yahut da kurban edilmektedir. Ona ilkbaharda (yani çoban göçebelerin hasat mevsiminde) taze kısrak sütü, yahut taze ot ve yosundan ibaret «turfanda kurbanlar» sunulur. Gögün büyük cisimleri güneş ile ayın, sonunda, gök gürültüsü ile şimşek gibi gök hâdiselerinin gök tanrısıyla muayyen bir münasebetleri vardır. Mebdede bu çoban kavimlerin dinlerinde hem tipik Şamanizm [40] hem de yer altı ulûhiyetleri (toprak zevce!) tasavvurunun mevcut olmamış olması muhtemeldir. Karakteristik bir düalizm (yukarıda aydın ve iyi Tanrılar, toprağın altında karanlık ve fena Tanrılar; yani şakulî bir istikamet!) cenup-tan gelen kuvvetli bir Şamanizm dalgasıyla İç Asya çoban kavimlerine girmişe benziyor. Bu çoban kavimlerinde, esasında, ayıya tapma da malûm değildir. Fakat, diğer taraftan, şark tarafı, göğün kutsal istikameti olarak geçiyordu [41]. Bir de, dikkat edilmeğe şayan bir nokta, nevi kendine has bir «atalara ve kahramanlara tazim» dir. Sonra, İndo-Germenlerin Dioskurlarına tekabül eden iki varlık da mevcuda benziyor. Burada da yıldızlarla, at ve kazıkla hususî ilgiler görülmektedir.

Bu izahatla etnoloji cephesinden kavranabilecek Altay atlı çoban kültürünün ana hatlarının tasvir edilebilmiş olduğunu sanırız. İlerliyen araştırmalar, elde edilen tablonun şu veya bu tarafını tashih yahut itmam edebilir, fakat umumî hatlarında, kanaatime göre, atide de bu tablo muhafaza edilmiş olarak kalacaktır. Şüphe yoktur ki, etnolojik şeniyet ve hali hazır vaziyetin «ilk Türklük» hakkında tersim etmeğe muktedir olduğu bu tablo, Ön Asya ve Çin eski çağları hakkında, umumiyetle kıt olan kaynaklara dayanılarak istidlâl edilen tasavvurdan, kıyas edilmeyecek kadar daha tam ve daha plâstiktir.

Asıl kıymet, iki kaynak grubunun birbiriyle mukayesesinden çıkmaktadır; bunlar birbirini tamamlamakta ve sağlamlaştırmaktadır ki bu da, bir çok mühim noktalarda kolayca görülebilir. Eğer o eski devirlerde, dile ait ilgilerden sarfınazar, malûm olan bütün teferruatıyla at, pedersahî hukuk ve ekberi evlât hukuku, gök Tanrısı tasavvuru ve bunun gibi daha başka kültür ve din tezahürleri, İç Asya mekânından inşa etmiş ise, diğer taraftan, aynı İç Asya sahasında, bu tezahürlerini müteazzıv surette içinde canlı

olarak yaşatan ve günümüze kadar hayatına devam eden bir kavim mevcutsa, bu iki şeyin esas itibariyle aynı olması, yani mütalâa ettiğimiz meselede, ilk Türklük kültürü bahis mevzuu olması lâzımgelir. Buraya kadar elde edilmiş neticelerimizin tenkit ve takdirine, ilk İndo - Germenliğin de mümasil tarzda mütalâasından sonra, devam edilecektir.

* * *

3. İLK İNDO - GERMENLİK

a) *Esas ve metod hakkında mülâhazalar. Kaynaklar.*

İndo - Germenlik meselesinin halli için, bilhassa şu beş ilim çalışıyordu ve bugün de çalışmaktadır: İndo - Germen dili ilmi, İndo - Germen eski çağ ilmi yahut kültür tarihi, prehistuvar yahut arkeoloji, etnoloji yahut kavimler ilmi ve antropoloji yahut ırkların araştırılması. Bütün bu disiplinler, müşterek hedefe kendi paylarını vermiştir; burada bir prestij meselesinin aslında mevcut olmaması lâzımgelir. Fakat bu keyfiyet bir dereceye kadar tabii bir meratip silsilesinin varlığını imkânsız kılmaz; bu meratip silsilesini yapan, ilimlerin her birinin hususiyeti ve kendi emirlerine âmade araştırma vasıtalarıdır.

Eski İndo - Germen araştırmasının mebde noktası, malûm olduğu üzere, dile ait tezahürlerin tetkiki idi; bununla, bizim İndo - Germen eski çağ ilmi yahut kültür tarihi adını verdiğimiz disiplinin bağlanması mutattı. Son zamanlarda bunun yerine, çok defa, prehistuvar (yahut ta arkeoloji) ve antropoloji (yahut ta ırk araştırmaları) ön safa geçmiştir. Bir çok mütehassıslarla birlik olarak, bu noktai nazarı ve inkişafı doğru bulmuyorum. Bilâkis, hem muhteva hem metod bakımlarından, gayet mühim sebepler eskiden olduğu gibi şimdi de, eski meratip silsilesinin ve sıranın doğruluğuna meylettirmektedir; buna yukarıdaki tadadımızda da işaret ettik: dil ilmi, eski çağlar ilmi (kültür tarihi), arkeoloji, etnoloji ve ırk araştırması. Burada bu noktai nazarın ve bu sıralamanın meşruluğu hakkında tafsilata girişmek doğru değildir. Şu vâkıa katidir ki, İndo - Germen dil ilmi ve onunla ilgili İndo - Germen eski çağ ilmi, umumiyetle aslında İndo - Germen bir hazine diye tereddütsüzce vasıflandırılabilir bir kaynak malzemesi ile çalışır. Bununla, bütün İndo - Germen araştırmalarında kendisine ait

olan baş rol açıkça ve itiraz götürmez bir şekilde temellenmiş olur. İndo - German meselesiyle meşgul olan bütün diğer ilimlerde başka bir durum göze çarpmaktadır. Bunların hepsi (yani prehistuvar, etnoloji, antropoloji), evveleminde, İndo - German meselesine daha ziyade tesadüfi ve tâli olarak temas eder. Fakat bu da tabii, diğer ilimlerin, hini hacette, İndo - German meselesi hakkında mühim ve kati sözleri yoktur, demek değildir. Tarihi etnoloji bakımından imkânları ve noktai nazarları izah etmek bu yazının başlıca vazifelerinden biridir.

Demek ki, ilk İndo - German meselesinin mütalâası bahis mevzuu olunca, İndo - German dil ilmi ile kültür tarihinin elyevm az çok emniyetle çizebildikleri kültür tasvirinden hareket etmek lâzımdır. Demek oluyor ki burada durum, ilk Türklüğü mütalâa ettiğimiz zaman içinde bulunduğumuz durumdan, farkolunur derecede inhiraf etmektedir. İlk Türklükte etnoloji ilmi, kuvvetli ilhamlarla, doğrudan doğruya müdahale edebilmişti. Bu neviden araştırma vasıtalarından İndo - Germanistikte (bu ilmin çevresi içinde) hemen hemen tamamen mahrum olmamız icap edecektir; burada, elimizde daha ziyade ancak dar mânada tarih kaynakları mevcuttur. Bunlarda da, ilk İndo - Germanlik doğrudan doğruya değil, ancak bilvasıta, mukayese yoluyla kavranabilir, işlenebilir yahut yeniden kurulabilir; zira taribi şahadetler asıl, ilk İndo - German devrinden neşet etmezler, bilâkis, ayrılıştan az çok uzun bir zaman sonraki devirde muhtelif kavimlerin hayatından ve mukadderatından haberdar ederler. Metod bakımından dikkatle yapılmış bir mukayese, münferit hallerde, umumî İndo - German şekillerinin hangileri olması lâzımgeldiğini az çok emniyetle tesbit edecek durumdadır. Bunun aynı, dil araştırmaları için de muteberdir. Bunlara, evvelce de söylenildiği veçhile, şüphesiz büyük bir ehemmiyet atfetmek gerektir. Muhtelif İndo - German kavimlerinin adedi nisbeten büyük ve bize kadar gelmiş olan kaynak malzemesi nisbeten zengin olduğundan, ilk İndo - Germanliğin dil ve kültürü hakkında oldukça etraflı ve sadık bir tablo elde edilebildiği gibi, tersim de edilebilir.

Araştırmaların bugünkü durumunu nazarı itibare alan bir tasviri, az zaman evvel tanınmış İndo - Germanist A. Nehring armağan etmiştir. Bu eser, tarafımdan neşrolunan «Die Indogermanen- und Germanenfrage» (Salzburg 1936) (İndo - German ve Germanler meselesi) adlı ciltte, «Studien zur indogermanischen Kultur- und Urheimat» (İndo-Germanlerin kültürü ve ilk vatanları hakkın-

da etütler) başlığı ile intişar etmiştir. Denebilir ki bulunla Nehring bize, kendisi ve O. Schrader tarafından (ikinci tab olarak) neşrolunan «Reallexikon der Indogermanischen Altertumskunde» (İndo - Germen eski çağ ilmi kamusu) (42), adlı eserin daha kullanışlı ve düzeltilmiş yeni bir tabını vermiş oluyor. Kâfi emniyet yahut ihtimaliyetle alelade İndo - Germen telâkki edilebilen bütün unsurları meydana çıkarmanın burası yeri idi. Fakat bu, işi fazla uzatır ve hakikaten bizim maksatlarımız için de lüzumlu değildir. Fakat, bir taraftan, takip edilmesi muktezi metoda, diğer taraftan da meydana çıkmış gruplara ve münasebetlere lâıyk oldukları dikkati hasretmek aynı maksada yarar. Bittabi, bu münasebetle, münferit İndo - Germen unsurlar da, faydalı ve lâzım oldukları nisbette bahis mevzuu olacaklardır.

İşin mahiyeti icabı, Nehring, araştırmalarında, ilkönce iç İndo - Germen malzemedan hareket ediyor. Fakat bu noktada durmuyor, bilâkis, cihan tarihine müteveccih etnoloji araştırma yoluna şuurlu bir şekilde iltihak ederek, pencereleri dışarı doğru açmağa ve böylece, kendi evi içine yeni ışık ve yeni bilgiler sokmağa teşebbüs ediyor. Burada bahis mevzuu olan metod meselesinin o kadar esaslı bir ehemmiyeti vardır ki, buna ayrıca bir iki kelime hasretmek lâzım gelecektir.

Neolitik devrin sonlarına doğru, (yahut taş - madenler devrinin asıl dönüm noktasına doğru), Evrasya mekânının bir yerinde İndo - Germenlik faaliyete geçmiştir. Ne zaman İndo - Germenlik şeklinde bir varlık kazandığı, bittabi burada tafsilâtına girişmiyeceğimiz, başka bir meseledir [43]. Muhtelif İndo - Germen kabilelerinin inşa ettikleri ve müessir oldukları zaman, beşeriyet tarihi bakımından, herhalde, nisbeten muahhar bir zamandır. Metod bakımından, İndo - Germenliğin başka dil, kavim ve kültür kompleksleriyle türlü türlü bağlar tesis etmesini o nisbette daha fazla beklemeliyiz. Bunu göz önünde tutarak, son on yıl zarfında, İndo - Germenlik hakkındaki muhtelif yazılarımda, bu meselede araştırıcının rehberi olması lâzımgelen *cihan tarihi istikameti* nin zarureti üzerinde mükerreren durdum [44]. Araştırmaların, alelâde İndo - Germen yahut ilk İndo - Germen hazinesi olarak azçok emniyetle ortaya koyduğu şeylerin, tamamen içten doğacağı, ve beşer hayatının başka merkezleri ile münasebetleri, yahut bu gibi merkezlerde kökleri olmayacağı, hiç bir yerde yazılı değildir. Bittabi hariçle bu gibi münasebetler, keyfi olarak iddia edilmemelidirler; bu bedihî bir şeydir. Fakat aynı derecede bedihî bir nok-

ta da şudur ki, bu, kabli olarak önceden düpe düz inkâr edilmemelidir; hem, insan bunu araştırmak zarureti görmemenin cezasını çeker. Böylece, tam değerli ve tatmin edici bir İndo-Germen araştırmalarının neticede, yalnız bu meselenin içine müteveccih değil, aynı zamanda, harice müteveccih olması icap ettiği aşikârdır. İndo - Germenlik, mahiyetleri itibariyle tam yahut kısmen etnoloji araştırmalarına mevzu olan dil, kültür ve akvam kompleksleri ile faydalı ve muvaffakiyet vaitli bir tarzda mukayese edildiği nisbette, etnoloji ilminin sahneye çıkar. Hattâ zaruri olarak harekete geçer. Bununla, etnoloji ilminin İndo - Germen meselesinin bugün olduğu gibi hararetle bir münakaşasında yalnız diğerleri mesabesinde sesini yükseltmeğe kadir değildir, bir de vazifesinde tekâsül göstermek istemediğinden, sesini yükseltmeğe mecburdur. Memnuniyete şayan nokta şudur ki, öte taraf, yani İndo - Germen cephesi, etnoloji ile iş birliğinin zaruretine gün geçtikçe daha fazla kanaat getiriyor. A. Nehring'den sarfınazar, burada ilimlerinin başka birinci sınıf mütehassısları zikredilebilir, meselâ: C. C. Uhlenbeck. J. de Vries, H. Güntert, M. Bartoli ve W. Havers.

b) *İndo-Germenlerin kültürünün başlıca mürekkepleri (çoban kültürü ve ziraat bakımlarından) ve bunların İndo-Germenlik dışındaki münasebetleri ve bilhassa İç Asya eski Türk «atlı-çoban» kültürü, «cenub» un maderşahi - ziraatçı, «boynuzlu ehli hayvan» kültürü ile münasebetleri.*

İndo - Germen dil ilmi ve eski çağ ilmi noktai nazarından, mazide, başka dört dil, kültür ve halk kompleksleriyle mühim ve münakaşaya değer ilgi imkânları hasıl olmuştur: bu dört kompleks şunlardır: 1) Urallılar, 2) Altaylılar, 3) Sâmiler ve 4) Küçük Asya - Kafkas köylü kavimleri ile cenubu garbi Asyanın eski yüksek kültürleri. Bugünün ilim durumunun ışığında burada, ilk bakışta biraz garip görünen şeylere şahit oluyoruz: vaziyet, dil ve kültür bakımlarından, aynı neviden olarak görünmüyor; bilâkis bu iki unsur azçok birbirinden uzaklaşıyor. Fakat yakından bakılırsa, yerinde göstereceğimiz gibi, başlangıçta oldukça hâkim olan zulmet aydınlanıyor. Bir taraftan ilk İndo - Germen diliyle ilk Ural dili, diğer taraftan ilk İndo - Germen diliyle Sâmi dili arasındaki iştirakler, herhalde şimdi, ihtisas sahipleri tarafından, Altay ve Kafkas diliyle olan iştiraklerden daha müsbet olarak takdir edil-

mektedir. Bununla beraber şu noktaya dikkat etmek gerekir ki, şimdiye kadar İndo - Germen - Kafkas münasebetleri meselesi, hemen hemen hiç ciddi olarak göz önünde tutulmamıştır [45]. Kültür bakımından vaziyet belki bunun makûsudur: bilhassa, A. Nehring ile Koppers ve sairlerinin yeni araştırmaları, İndo - Germenliğin bir taraftan Altayların atlı çoban kültürü kompleksine diğer taraftan, Kafkas - Küçük Asya boynuzlu hayvan yetiştirme kültürüne olan sıkı münasebetlerini büyük bir ısrarla kaydetmektedir.

Evvelki izahatımızda İç Asyanın proto Türk atlı çoban kültürünün esas vasıfları ile meşgul olduktan sonra, şimdi şunu söylemeğe mecburuz ki, ilk İndo - Germenlik içinde, oraya, (yani Proto Türk atlı çoban kültürüne) işaret eden vasıfları görmek o nisbette kolay olmuştur. Evvel emirde, at, ekonomi bakımından buraya (yani Türklere) aittir. Fakat şimdilik, araba ile biniciliğin menşei meselesi açık kalmaktadır. İndo - Germenler, muhakkak arabayı biliyorlar, ve herhalde arabanın önüne atı da koşuyorlardı. Fakat asıl harp arabası olan hafif arabanın kendilerinde bulunduğu hükmedilebilir mi, edilemez mi? Bu mesele, G. Hermes'in [46] yeni araştırmalarından sonra şüpheli görülmektedir. Ata, vahdet zamanında herhalde henüz umumî olarak binilmiyordu. Öyle görülüyor ki, ancak «ikinci» bir İndo - Germen dalgası ata binmeyi Avrupa da yaydı [47].

Peki, atla koşulmuş harp arabası nereden geliyor? Binicilik nereden yükseldi? Ata binmenin menşei haklı olarak daima İç Asya atlı çobanlarında aranmaktadır. Bu, doğru olarak, Fr. Hancar [48] tarafından da kabul olunmaktadır. Zira o şöyle yazar: «gerçekten, Milâttan önce 12 inci asırdan itibaren Ön Asyayı istilâ eden ve eski Ön Asya devletlerini kendileriyle cenketmeğe mecbur kılan sürülerde, her şeyden önce hayvan yetiştirici kabileleri tanıyoruz. Kendi sığır, at ve koyun sürülerinin büyümesi karşısında, Orta Asya göçebelerinin tazyikleri altında, bunlar yeni mera ülkeleri aradılar ve daha ziyade yerleşmiş sıfatını haiz kavimler üzerine, binicilikleri yüzünden askerlik bakımından üstün olmaları hasebiyle, bu ülkeleri zorla elde ettiler. Ön Asya devletlerinde, aşağı yukarı aynı zamanda, binicilik hizmetinin kuvvet kazanması, herhalde, kısmen, müstevlilerle yapılan binici savaşlarına kendini uydurmak şeklinde telâkki edilmelidir» Eğer Orta Asya göçebeleri bizzat binici olmasalardı (hem de ilk biniciler!) bu göçebeler tarafından tazyika uğramak bahis mevzuu olamazdı!

Şu nokta da göz önünde tutulmağa değer: eski Çinde, yukarıda gördüğümüz gibi, araba önüne koşulmuş at, binicilikten daha önce malûmdu. Çinde, binicilik Chan devrinin sonlarına doğru (Milâttan önce 4 üncü ve 3 üncü asırlarda) tatbika başlanmış, buradan da hemen hemen kati olarak denebilir ki, sebepleri, ata binen göçebeler: Hunlar ve Yue - Çi' lerdir [49]. Böylece her cep-heden, şu faraziyeğe doğru ilhamlar gelmektedir: biniciliğin vatanı, gerçekten, İç Asya atlı çobanları idi. Sistemli surette tatbik edilen ve inkişaf ettirilen bir biniciliğin (yani süvariliğin), tarih bakımından bu kadar geç kavranması, acaba böyle bir süvariliğe şekil verilmesi keyfiyetinin (eğer takımı, üzengi) ancak yüksek bir inkişafa mazhar olmuş kültürlerin yakınlığı ve tesirleri ile mümkün olabildiğinden midir ?

Bu faraziye esas itibariyle doğru ise, ilk İndo - Germenlerce sistematik bir biniciliğin henüz meçhul olması da pek âlâ izah edilebilir. Böyle bir binicilik ancak oldukça muahhar zamanlarda ve münferit İndo - Germen kısmi komplekslerde teşekkül etmiş ve bunda, bildirdiğimiz mânada, eski yüksek kültürlerin yakınlığı, temel şartı teşkil etmiştir. Fakat «yarım Barbarlar» da biniciliğin inkişafı, diğer taraftan yüksek kültür hâmillerini bunu kabule mecbur kılmıştır. Sistematik binicilikte, daha doğrusu «süvarilik» te, böylece, kültür tarihi bakımından, karakteristik bir halita, bir kompromi teşekkülü görüyoruz: bir taraf, binek hayvanının kendisini ve (ara sıra tatbik olunan) binicilik bilgisini; öte taraf, sistematik bir binicilik (süvarilik!) için lâzım olan teçhizatı veriyor. O halde, (söylediklerimizin bir neticesi olarak), biniciliğin menşei sorulursa, binicilikle binicilik arasında bir tefrik yapmak lâzım gelecektir [50].

Son olarak burada, sivrisineklere, sineklere, ve hastalıklara karşı yakılan «zaruret ateşi» ni de zikredelim (bu, İç Asya çobanları çevresi içinde, tamamen dünyevî bir korunma tedbiridir; İndo - Germen kavimlerde, çok defa dinî - sihri bir şekilde tahvil ve tefir edilmiştir). Bir de menfi bir şey zikredelim:

İndo-Germenlerde de ehli domuz yoktur.

Sosyoloji bakımından burada da evvel emirde Maderşahi hukuk ve totemizim'in mevcut olmaması kaydolunmalıdır. Diğer taraftan, şunları görüyoruz: büyük aile, kuvvetli bir Pedersâhi hukuk, kadının aşâğı mevkii, ekberi evlât hakkı, alım satım izdivacı, trahoma, bekâret provası, devletin geri plânda bulunması, asıl duhul törenlerinin tamamen mefkut olması.

Hulâsa: İndo - Germenlerin sosyolojisi, bütün mühim noktalar-da Altay kavimlerinin sosyolojisine uymaktadır.

*Din'*de ön safta gök Tanrısı (Dyauspita) bulunuyor; fakat bu tanrı, Altay Türklerinin daha vüzhlu olarak ön plâna çıkmasının aksine, başka varlıklar yüzünden daha ziyade geriye atılmış ve karanlık bir hale konmuş görünmektedir. Yanında, «Tanrının oğulları» Dioskur'lar gelir; bunlar, at, kazık ve yıldızlarla olan ilgilerini de arzederler; sonra, at takdisi ve at kurbanı (gök Tanrısına olan eski ilgilerle birlikte) gelir. Diğer taraftan, toprak kadın Tanrısının ve «εὐσὺ νόμος»'un menşede bulunmaması, yahut ta ancak zayıf olarak mevcudiyeti gelir.

Tabiidir ki bütün bu unsurlar (bunlar esas itibariyle şu üç varlık etrafında gruplandırılabilirler: at - Maderşahi cemiyet nizamı - gök Tanrısı) ilk bağı, Altay atlı çoban kültür kompleksinde bulurlar. Oraya vasıtasız yahut ta vasıtalı bir bağ tesis edilmesi lâzımgeldiği meselesini ileride kısaca mütalâa etmemiz icap edecektir. Burada da bittabi mühim olan nokta, Asya kavim ve kültürlerinden İndo - Germenlere gelen tesirleri fazla basit tasavvur etmemektir. Bilâkis, bu gibi tesirlerin, yalnız muhtelif zamanlarda değil, fakat muhtelif mahallerde ve muhtelif şartlar altında ve hattâ İndo - Germen kabilelerinin muhtelif grupları üzerinde vuku bulduğu tahmin edilirse, hakikate muhakkak surette daha fazla yaklaşmış olur. Nehring, cenubi Rusyada vukua gelmiş muahhar istilâlarla ve binnetice yalnız Avrupanın İndo - Germen kavimleri, hattâ bunlardan bir parça üzerine vukubulmuş tesirleri de hesaba katmakta haklıdır. Burada akla gelecek noktalar, bilhassa binicilik hünerinin ve dizlik libasının kabulü . . . falandır. Bunun gibi, «ilk İndo - Germen devri» mefhumunun da basitleştirilmesinden sakınmalıdır. Bu mefhum da bittabi genişlemeğe salihdir; zira muhtelif kabilelerin göç yoluyla uzaklaşması, pek farklı zamanlarda vukua gelmiş olabilir.

Bütün bunların yanında, ilk İndo - Germenlik bir takım unsurlar arz etmektedir ki bunlar başka neviden ve herhalde Altay atlı çoban kültürüyle genetik bir ilgi ile bağlanamayacak mahiyettedir.

Ekonomi bakımından, burada tarla ziraatinin daha ziyade inkişaf etmiş bir mertebesine şahit oluyoruz: bu ilkönce ancak çapa ziraati şeklinde bahis mevzuudur [51]. Malûm olan hububat şunlardır: arpa, buğday ve darı. Ev ehli hayvanlarına, daha ziyade bir cenup ehli hayvanı olan keçi katılmaktadır. Fakat ekonomi bakımından en mühim ehli hayvan, şüphesiz, sığırdır. Bunun kar-

şısında at, bir taraftan, daha ziyade «efendi hayvanı» olduğu gibi, diğer taraftan da nisbeten kuvvetli bir dini mânayı haiz bir hayvandır. Sosyolojide, İndo - Germen has şekiller olarak yukarıda zikrolunanlardan hemen hemen hiç başka şekiller gözükmiyor. «Çoban kültürü» ne dayanan *Sosyoloji*, açıkça görüldüğü veçhile, hâkimdir [52]. *Din* bakımından, Ktonik kadın Tanrı şekillerinin görülmesi dikkat edilecek bir noktadır. Toprak kadın Tanrısı ve $\epsilon\delta\varsigma \nu\acute{\alpha}\mu\omicron\varsigma$ tasavvurları, mutlak surette külli olmasa da yine oldukça geniş bir tarzda yayılmıştır. Bu görünüşlerde karakteristik bir temevvüç göze çarpar; sonra, sihrî bir dünya yaradılışı sırrı, fırtına ve hava tanrıları. (Bunların menşeleri ay mitolojisine dayanmakta olup sembolleri de sığır, keçi gibi boynuzlu hayvanlar arasındadır). Ata ait din ve kurban törenlerinde de başka neviden bir çok unsurlar görülmektedir: meselâ atın Ktonik kadın tanrı tipleri ile bağlanması; bununla da bir taraftan şehvet ve bereket törenleri, diğer taraftan sekir veren içki törenleri, honharca insan kurbanları ilgilidir [53].

Umumî durum, demek ki, bu unsurların da ilk İndo - Germenliğe has olduğundan şüphe bırakmıyacak gibidir. Bu itibarla, ilk İndo - Germenliğin kültür alanı, ilk Türklüğün alanını, mühim mikyasta aşmaktadır [54] ve ilk İndo - Germenlikte başka ve yeni olan taraf, - eğer her şeyi umumî kültür tarihi ışığı altında mütalâa edersek - en yakın ve en kuvvetli bağını, aslında Maderşahlı ve ziraatçı olan, Küçük Asya - Kafkas sahasının boynuzlu hayvan yetiştiriciliğinde bulur. Bunu, bilhassa, İndo - Germenlerde at dini ve at kurbanı ile ilgili, oldukça çok adetteki tezahürde göstermiş olduğumu sanıyorum. Bundan başka da, burada bahis mevzuu olan unsurlar hakkında, mezkûr sahaya doğru az çok sarîh ilgiler noksan değildir; bunu, bilhassa Nehring göstermiş, yahut ta muhtemel kılmıştır. Demek ki, muayyen cenup mıntakalarına ve kültürlerine doğru herhangi bir ilgi hakkında hiç bir şüphe kalmayınca, diğer taraftan mevsimsiz tarzda, vaktinden evvel hüküm verilmemesi de lâzımgeldiğine göre - ilk İndo - Germenliğin kültüründeki bu ikinci ana mürekkibi sadece «cenubi» diye vasıflandırdım. Neticede, ilk İndo - Germenliğin kültüründe, iki ana mürekkibin görünür olduğu bugün herhalde tesbit olunmuştur; bunların biri, ilk Türkler tarafından taşınan İç Asya atlı çoban kültürüne işaret etmekte, halbuki öteki, ziraatlı ve boynuzlu hayvan yetiştirmenin «cenup kültürleri» ne en yakın ve en kuvvetli ilgilerini meydana vurmaktadır. Kültür tarihi ve etnoloji araştırmalarının bu neticesi ile, yukarıda

kısaca zikretmiş olduğumuz gibi, evvel emirde, dilcilerin bugün muteber olan noktai nazarı birbirine pek uymamaktadır. Fakat ben, burada hakiki değil, ancak zahiri zıtlıklar olduğuna kaniim.

Bugün hükmedebildiğimiz kadar şu vakidir ki, indo - germenenin uralca ile olan dil ilgisi, pek eski bir devre kadar ulaşır. Nehring bu hususta, Heteroklitika denen devreyi düşünüyor. Onun fikrinde, bu devrede ilk İndo - Germenlerde her nevi ziraatin mefkut olması lâzımgelir [55]. Böyle bir zamanda Urallıların kültürce daha yüksek oldukları pek gayrı muhtemeldir. Hattâ belki birkaç derece aşağı addedilir. O halde, burada, dilce uygunluğa rağmen, pek umumî olanlardan sarfınazar, hususî mahiyette kültür ilgilerinin meydana çıkmaması, şaşılacak bir şey değildir.

Sâmi dile doğru olan dil ilgileri, başka nevidendir (daha ziyade gramer bakımındandır) ve nisbeten daha yeni bir zamana aittir. Onun için Nehring belki doğrudan doğruya komşuluğu bile kabule zaruret olmadığına kanidir; bu keyfiyet, kültür bakımından karşılıklı tesirlerin az olduğunu daha ziyade akla yakın kılar. İndo - Germen sosyolojisinin Sâmilerle olan münasebeti gibi hususî mahiyette olan meseleye, aşağıda kısaca temas edilecektir.

Durum, diğer iki kompleksle, yani Altay ile Kafkas - Küçük Asya kompleksleriyle olan ilgilerde, oldukça farklıdır. Birincisiyle ilk İndo - Germenliğin son devresi arasında, esas itibariyle, atlı çoban kültürü mürekkibi; öteki ile de ziraat - boynuzlu hayvan yetiştirmesi kültürü mürekkibi, müşterektir. O halde tam İndo - Germenlik ancak, bu iki mürekkibin birbiriyle mezcolup büyümesinden hasıl olmuştur. İcap ederse, hararetle yapılacak araştırmalar, bir taraftan Altay diline (bu hususta yeni bir denemeyi, az zaman evvel Profesör Mladenov [56] vermiştir), diğer taraftan da belki kafaşçaya doğru olan ilgileri meydana çıkarır. Böyle olmasa da, her iki halde, yahut yalnız birinde, herhangi bir ara kavme, bahis mevzuu kültür hazineleri bakımından vasıta rolü atfedilip edilmeyeceği meselesi kalmaktadır [57]. A. Nehring, noktai nazarını, şu dikkate şayan sebeplerle temellendiriyor: bilhassa Altay mürekkibinin, böyle vasıta, yahut ara kavmi sayesinde hasıl olması lâzımdır. Eğer böyle ise, herhalde bu meselede, dil uygunluklarının geride kalması (yani azalması) artık büyük zorluklara sebep olmayacaktır [58].

Bilhassa Nehring'in ve benim, İndo - Germen meselesinde ilk önce birbirimizden tamamen müstakil olarak - bu kere vasıl olduğumuz hal denemesi, diğer denemeler karşısında şu müsbet tarafa

maliktir denebilir: bu hal tarzı eski tezatları yenmekte, aşmakta, hattâ bir dereceye kadar bunları mesut bir şekilde telif etmektedir. Her ne kadar O. Schrader ilk İndo Germenlikte hiç bir nevi köylülüğün mevcut olmadığını iddia etmemişse de, çoban kültürü mürekkebine o kadar hâkim ve ön plânda bir yer vermiştir ki, bazı kimseler onu bu yolda takip etmekte tereddüt etmişlerdir. Tezadın diğer tarafına, fikrimce ilk İndo - Germenliği şimal Avrupası köy kültürü ile fazla erken aynı görmüş ve ilk İndo - Germenleri tipik birer köylü yapmış olanlar düşmüşlerdir.

Tesir altında bulunmıyan müşahitler ve araştırmacılar, bazı kimselerin bu gibi esaslardan son neticeleri çıkararak atı ilk İndo - Germenlere terkettiklerini ve domuzu onların ev havanları arasında saydıklarını görünce, daha da nahoş bir hissin tesiri altında kalmışlardır. Hayır! bu iki müfrit noktai nazarın, görünüşe göre, hiç biri doğru değildir. Asıl ilk İndo - Germenlik, dikkate şayan bir çoban kültürü mürekkebinin epey kuvvetli bir köylülükle bir araya toplamıştır. Eğer - benim adlandırmak istediğim veçhile - «mutedil» şark tezi ilk vatan meselesine tatbik olunursa, bu söylediklerimin doğruluğu büsbütün canlanır. Ben, bu bakımdan, kısmen bildiklerimi değiştirip, birçok şeyleri yeniden öğrenmeğe mecbur oldum. Ben de, O. Schrader'in peşinde giderek ilk İndo - Germenlikteki çoban kültürü mürekkebinin fazla tek taraflı bir tarzda görmüş ve menşeyini İç Asyada, fazla ileriye koymuştum. Fakat kısmen kendi araştırmalarım, kısmen başkalarının tetkiklerine dayanarak, biza-tihi ilk İndo - Germenliğin göz önünde tutulacak mikyasta ziraatle karışmış olduğu ve bu karışmanın İç Asyadan değil, cenubu garbi Asyasının geniş alanından iştikak ettirilmesi lâzımgeldiğine kanaat getirdikten sonra, ilk vatani ben de daha garpta, aşağı yukarı Hazer deniziyle Karadenizin şimalinde arıyorum.

Bu noktada, kısaca dört şekle, daha doğrusu dört itiraza temas etmek gerektir. İlkönce, İndo - Germen meselesinde şark tezi taraftarlarının, ilk kavmin teşekkül ve hareket merkezinin tesbitinde kararsız ve vuzuhsuz kaldıklarını ve bu keyfiyetin, kendi aleyhlerinde bir nokta olduğunu ileri sürenlere cevap vermek lâzımdır. Bu kusur, ancak mütehassıs olmıyanlar arasında iddia olunuyor; bu da bütün meslekdaşlara şeref veren bir keyfiyettir! Araştırmanın bugünkü durumuna dayanılarak, iddiasız ve ihtiyatlı davranmayı bir noksan yahut bir hata gibi takbih etmek, herhalde, ilim hakkında biraz garip bir noktai nazardan doğuyordur. Biz, şark tezi mümessilleri, bu ithamdan korkmuyoruz. Daha

doğrusu, biz onu bir itham, bir serzeniş olarak hissetmiyor, bilâkis bir takdir ve şeref addediyor ve bunda ilmi ihtiyatkârlık ve vicdanlılık mı bahis mevzuu olduğu hakkındaki hükmü, müsterih vicdanla ilmimizin tarihine bırakıyoruz.

İkinci müşkülde şu keyfiyet bahis mevzuudur: metod bakımından pek de haksız olmıyarak şu söylenebilirdi: çoban kültürlü İç Asya ve boynuzlu hayvan yetiştiren «cenup» ile ilgililerin mevcut olduğunu kabul edelim; neden İndo - Germenlik, (her iki tarafa olsun, yalnız bir tarafa olsun) verimli âmil olmasın? Cevap olarak, ilkönce ilk İndo - Germenliğin bariz halita karakterini hatırlatmak gerektir. Halita mahsulleri, daha mukaddem olarak basit varlıkları farzettirirler (halitanın mürekkepleri); fakat aksi varit değildir. Bu itiraz muteber olunca, İç Asya çoban kültürünün ve «cenubi» ziraat kültürünün (yahut ta bu iki kompleksten birinin) nevima halita unsurlarının birbirinden ayrılması vetiresine tâbi olmalarını (ki o zaman ilk İndo - Germenliğin hiç olmazsa bir kısmının bunu yaşamış olması icap ederdi) kabul etmek gerektir. Fakat her şey böyle bir iddianın aleyhinedir. Böyle bir faraziyede küçük Asya - Akdeniz sahasının Neolitik devrinde kök salmış olan boynuzlu hayvan yetiştirici kompleksinin daha eski (ve tabii daha mudil!) bir İndo - Germen kültür alanının bakiyesi gibi alınması lâzımgeldiği bir kere göz önünde tutulsun! buna verilecek cevap gerçekten zaittir. Altay atlı çoban kültürünün kronologya bakımından durumuna gelince, bununla da kâfi derecede meşgul olduk; burada önümüzde, yalnız bir tek kültür unsuru değil, esas itibariyle kapalı bir kültür kompleksi bakımından, ve yalnız sade şekilleri değil, fakat açık seçik bir surette daha eski şekilleri görüyoruz.

Üçüncü bir itirazın çıkış noktası da şu sözde mündemiçtir: büyük sürü teşekkülü, kendiliğinden bir çoban kültürü sosyolojisi yaratır, ve bunun neticesi olarak, İndo - Germenlerin sosyolojisi ile Altaylıların sosyolojileri arasında genetik bir ilginin bulunmasına lüzum yoktur; bu fikir bilhassa, Sâmilerin de anahatlarında aynı olan bir sosyolojiye sahip olmaları ile kuvvet bulmaktadır. Bunun da tabii bir neticesi şudur ki, İndo - Germenlerin sosyolojisi ile Altaylıların sosyolojisi arasındaki büyük uygunluktan İndo - Germen kök kavminin şarkta bulunan ilk vatani hakkında bir netice çıkarılamaz.

Bu satırları yazan epeyce zamandır şuna kanidi ki, İndo - Germenlerin sosyolojisi, Altaylılarınkine, Sâmilerin sosyolojisinin bu

ikisine yakınlığından daha yakındır. Vakıa bu fikir, bütün teferruatıyla isbat edilememiştir. Bu meselede, muhakkak surette ayrıca ehemmiyeti olan, Arap bedevi kavimleri hakkında bürhanlar, Dr. J. Henniger'in «Die Familie bei den Beduinen Arabiens, ein Beitrag zur Frage des Mutterrechts bei den Semiten» konusu üzerine yazdığı ihtimamlı bir araştırmada verilmiştir. Orta Asya çoban kavimlerinin sosyolojisinden karakteristik bir ayrılış olarak müellif, kitabın sonundaki hulâsada bilhassa şu nokta üzerinde durmuştur: «hükümdarlık esasının (yani baba hâkimiyeti ile ilk doğan çocuk hakkının) zayıflığı, asıl büyük ailenin mevcut olması, tam bedevilerde mülkün merkezileştirilmiş olmaması, kadının biraz daha iyi bir mevkii olması (bu mevki kocayı seçmedeki hürriyette, evlilik hayatında mal ve mülkün ayrı olmasında, şahsi haklar ve daha büyük hareket serbestisinde kendini göstermektedir), nihayet Klan eksogami'sinin mevcut olmaması». Şüphesiz, burada da, İç Asya çoban göçebelerinin sosyolojisi ile uygunluklar yok değildir. Bu uygunluklar arasında Henniger, her şeyden önce şunları zikretmektedir: «kadının mâdun mevkii, nışanlıya biçilen fiat, kan akrabalığına fazla ehemmiyet verilmesi, küfüv evlenmelerle kanı temiz tutmak kaygısı, pederşahi Klan teşkilâtı, kan davası, büyücek teşekküllerin demokratik diyebileceğimiz gevşekçe teşkilâtı». Fakat bunun dışında o kadar ehemmiyetli, o kadar esaslı farklar kalıyor ki, Samilerin sosyolojisini (bedevilerin sosyolojilerinden hareket edildiği takdirde!) bir bütün olarak İç Asya çoban kavimleri (ve İndo-Germenler) sosyolojisi ile genetik surette birbirine bağlamağa imkân kalmıyor. Buna rağmen münferit sosyolojik yahut başka neviden ilgilerin buradan oraya, yahut oradan buraya bağlayıp bağlamadığı meselesini burada inceliyecek değiliz.

Dördüncü itiraz da şöyledir: ilk İndo - Germanliğin başlıca mürekkiplerinden biri bizi çoban kültürlü İç Asyaya, öteki boynuzlu hayvan yetiştiren «cenub» a götürürse, kendi tesisatları, kendi başarıları olarak İndo - Germanlere ne kalır? Bu suale şu cevap verilmek gerektir. İlkönce, eğer tahlilimiz doğru ise, İndo - Germanler, böylece birleşip gelişmeden önce henüz İndo - German değildiler; bunu, ancak bu bişleşme ve kaynaşma neticesinde oldular. Maamafih, burada ikinci bir sual daha kalıyor ki, o da şudur: acaba mürekkiplerden biri, ötekinden daha ziyade İndo - German, yahut daha ziyade ilk İndo - German sayılmaz mı? Bu suale şüphe götürmeyen bir cevap vermek, bana bugün henüz mümkün görün-

miyor. Bu ancak, ilk İndo - Germenliğin dil ile kültür bakımlarından kökleri, hem genişliklerinde, hem derinliklerinde, kâfi açıklıkla meydana çıkarılırsa, memnun edici bir şekilde mümkün olacaktır. Bu alana ait araştırmaların bugünkü durumuna bakılınca dil ilgilerinin kuvvetle Uralığa, kültür ilgilerinin ise Altaylığa işaret ettikleri vâkıası, neticede, ilk İndo Germenliğin, İç Asyanın çobanlığına - kökleri bakımından, - herhangi bir başka kavim yahut kültür kompleksinden daha yakın olduğunu meşru surette kabul ettirebilir.

Bu münasebetle şunu da hatırlatalım ki, İndo - Germen ilminin başlıca mümessilleri ilk İndo - Germen diline bir halita karakteri atfetmeğe pek hazırdırlar. İndo - Germen dilinin Ural diline ve kısmen de Sami dile olan ilgileri üzerinde bilhassa durulmaktadır. Burada bir de Uhlenbeck'in tezini zikretmek isterim; bu bilgin, bundan maada, ilk İndo - Germen dilinde öyle bir dil halitasını keşfetmektedir ki bu, Kentum ve Satem gurupları üzerinden çarpast olarak gitmektedir; görünüşe göre, içindekilerden bir mürekkip Ural-Altay diline, öteki belki Kafkas diline yakındır [59]. Emil Forrer de [60], İndo - Germen dilinin başka bir tasnifini düşünmektedir. Son olarak ta Brandenstein'in [61] malûm olan denemesi zikre değer: Brandenstein, dil bakımından, daha eski bir tabakanın varlığını kabule meyleder; bu deneme, düzeltilmeğe muhtaç olmakla beraber, bütün meselenin aydınlatılması için yeni yollar açmaktadır.

Bütün bu teşebbüslerde ne kadar çok şeyin bundan sonraki araştırmalara tâbi olduğunu, araştırmaların da bugün ne derece kaypak bir durumda bulunduğunu, aşına olan herkes bilir. Fakat açıkça görüldüğü gibi, daha şimdiden, hem dil ilmi hem kültür tarihi araştırmaları şu pek mühim neticeye doğru bizi sürüklemektedirler: *mebdedeki İndo-Germenliğin mahiyeti mudildir, yahut ta halita nevindendir. Bu bilgiyi, yeni İndo - Germen araştırmalarının elde ettiği en mühim ve en katî bilgilerinden biri olarak görmeliyiz.* Böylece yukarıda ifadesini bulmuş olan şu imkân yahut faraziye: beşer tarihi zaviyesinden bakınca nisbeten muahhar bir tezahür olan ilk İndo - Germenlikte, metot bakımından az çok mudil ve karışık bir mebde beklemek lâzımgeldiği keyfiyeti, teyyüt etmiş oluyor. Herhangi bir tecrübeye sahip kültür tarihçisi, buna şaşmaz. Bilâkis, bunda İndo - Germenliğin cihan tarihindeki tesirlerinin başlıca kökünü, yahut hiç olmazsa, başlıca köklerinden birini görür. Hattâ, ilk İndo-Germenler birbirinden bu kadar

farklı kaynaklardan beslendiklerinden ve bir çok muhtelif cereyanların bir neticesi olarak büyük bir nehir halinde toplandıktan dolayıdır ki, nisbeten böyle zengin idiler ve beşer tarihinde bu kadar büyük ve ehemmiyetli roller oynamaları mukadder oldu. Bir çok unsurlar arasında şu da dikkate değer ki, ilk İndo - Germanlikte çoban kültürü unsuru, belli ki yalnız sosyolojik cepheden değil, din cephesinden de (Gök Tanrısına inan!) pek kuvvetli idi. Şüphe yok ki bilhassa bu miras, sonraları muhtelif kavimlere, büyük dünya tekâmülüne girdikleri vakit pek faydalı olmuştur.

4. – SON. İLK TÜRKLÜĞÜN VE İLK İNDO - GERMENLİĞİN BEŞER TARİHİ BAKIMINDAN BÜYÜK BAŞARILARININ MÜCMEL SURETTE TAKDİRİ.

İlk Türklük ve ilk İndo - Germanlik hakkındaki sözlerimizin başlıca neticelerini kısaca şu cümlelerde toplayalım :

1) Vatanı İç Asya olan ilk Türklüğe, atın ilk ehlileştirilmesi ve bununla ilgili olarak karakteristik bir at çobanı kültürünün yaratılması kâfi emniyetle atfedilebilir.

Bunun mânası: beşer tarihinde bir defa olmuş bir başarıdır, öyle bir başarı ki kavimlerin ve kültürlerin inkişafında nevi kendine has neticeler doğurmuştur. Ancak bunun sayesinde ki, tarihî vâkıaların isbat ettiği gibi, büyük devlet esasları için temel şartlar, dar ve asli mânada yaratılmıştır. Fakat böyle bir çoban kültürü kendi başına kaldığı müddetçe bu esas tatbik mevkiine geçmemiş; bu, ancak orada burada, yerleşmiş ziraatçı halk ve şehir halkı ile üstüste gelince, ve böylece kültür halitası ve tamamlanma vetiresinin bir neticesi olarak, aslında kendilerinde mevcut olan yeni hamleler sayesinde vukua gelmiştir. Bununla beraber, bittabi şu soru açık kalmaktadır (burada bu soru ne yakından mütalâa edebiliriz, ne de buna arzumuz vardır): boynuzlu hayvanların yetiştirilmesi, ilk Altaylılardaki at yetiştirmesine irca edilebilir mi? - Edilebilirse, bu ne mikyasta mümkündür? -

2) Atı, ve atlı çoban kültürünün başlıca unsurlarını ilk İndo - Germanlik, ilk Türklüğe borçludur. Bu bağıklık doğrudan doğruya mı değil mi, meselesi herhalde katî olarak halledilir mahiyette değildir. Hemen hemen şundan eminiz ki, arada vasıta olarak Fino - Uğur'lar mevzuubahs değildir.

3) Görünüşe göre, ata binmek, ne mebededeki at çoban kültüründe ne de ilk İndo - Germenlikte - her ne kadar her iki tarafta da tamamen meçhul değilse de - umumi ve sistemli olarak tatbik ediliyordu. Sistemli binicilik (yani « süvari » nin teşekkülü), oldukça katı olarak, eski yüksek kültürlerin yakınlığı ve tesiri yüzünden hasıl olmuştur (koşum, üzengi, gem...); bu yüksek kültürler de, bunun üzerine savaş tekniklerini « süvari » ye uydurmağa mecbur olmuşlardır. Vâkıa, bütün âmiller göz önünde tutulunca, biniciliğin menşî meselesinde ilkönce hangi nevi binicilik kasdolunduğunu bildirmenin iyi olacağını söylemek doğrudur. Her halde, ara sıra tatbik olunan basit binicilik daha ziyade İç Asyanın ilk at yetiştiricilerine irca edilir; halbuki sistemli binicilikte eski yüksek kültürlerin (doğrudan doğruya yahut bilvasıta) başlıca âmil olduklarını kabul etmek icap eder.

4) İlk Türklerle ilk İndo - Germenlerin sosyolojileri o kadar çok uygunluklar arzeder ki, her ikisinin genetik bağılıklarından herhalde şüphe edilemez. Din unsurları hakkında da - bu unsurların vatanı İç Asya çoban kültürlerinde bulunursa-buna mümasil fikirler yürütülebilir.

5) Fakat ilk İndo - Germenliğin, at çobanı kültürü mürekkipinin yanında bir de ziraatçı ve boynuzlu hayvan yetiştirici mürekkipi vardı; bu sonuncunun kökleri (Samilerden ve İndo - Germenlerden önceki) cenubu şarkî Asyasında bulunur. Aynı zamanda, ilk İndo - Germenlik, daha müsait durumu dolayısıyla, Ön Asyanın eski yüksek kültürlerinden, daha önceden ve daha bol bir şekilde istifade edebilmiştir. Diyebiliriz ki İndo - Germenliğin beşğinde taliin ona ayrıca yaver olmuş olması keyfiyeti, coğrafi durumun müsaitliğinde fevkalâde iyi bir temel şart bulmuştur.

6) Yakın Şarkın, Indus vâdisinin (Mohenjo Daro ve Harappa) kendi tarzlarında birer yüksek kültür olan en eski şehir kültürleri, keza - muhtemel olarak ta - eski Çinin şehir kültürleri, ilk inkişaflarında ilkönce ne Türklükten ne de İndo - Germenlikten esaslı tesirler almışlardır. Fakat, daha 4 üncü binyılın sonlarına doğru İran alanından kendilerini gösteren ve bilhassa eski Elam'a doğru yakın ilgiler arzeden at kullanan kitlelerin, Türk (yahut Türk halita kavimleri?) olması mümkündür, hattâ (eğer Türklerle Elam'lular arasında dil bakımından gerçekten bir bağ mevcut ise) muhtemeldir. Hem, Türkler cihetinden eski Ön Asya üzerine - ister doğrudan doğruya, ister bilvasıta olsun - tesirler vukubulduğu

oldukça kati olarak ileri sürülebilir. Eski şark şehir kültürlerinin, daha geniş, aynı zamanda daha muntazam teşkilâtlandırılmış birer siyasi kudret merkezleri haline sokulmak suretiyle tadili (yani dar mânada birer devlet olması) ancak aşağı yukarı Milâttan önce 2000 yılına doğru başlamıştır ve bunun hâmilî ve müsebbibi olarak at kullanan göçmen İndo - Germenler görünmektedir; bunların savaş tekniği bakımından üstünlükleri ilkönce daha hafif Ren geyiği arabası, sonraları binicilik sayesinde hasıl olmuştur. Eski şarkı fetheden İndo - Germen kabilelerinin, hiç olmazsa kısmen olsun Türk kabileleriyle karışmış olmaları, (Chorit yahut Hurri'ler) tamamen mümkün görülmelidir. Bu fethi ve yeniden teşkilâtlandırmayı, eski Çin toprağında münhasıran olmasa da ekseriyetle tahakkuk ettirmiş olanlar, Türk at çoban kabileleridir. Bu keyfiyet, Chou devresi için bilhassa açık surette tasvir edilebilir. Anau'ın Türklük yahut İndo - Germenlikle her hangi bir yakın ilgisi olup olmadığını ve bu ilginin ne zaman mevcut olduğunu bugün henüz söyleyemeyiz. Anau'da bol bol müşahede olunan at, neticede, her halde Türk olan bir unsur addedilmelidir. Anau'ın, aslında eski şark şehir kültürler sırasına dahil olması (mukayese ediniz: Ur, Kiş, Mohenjo Daro ilh...); fakat birinin, Orta Asyaya çok yakın bulunması dolayısıyla, ötekilerden daha çabuk ata nail olmuş olması muhtemeldir.

7) Bu izahatın mevzuuna uygun olan, ilk Türklük ve İndo - Germenlik meselelerinin, etnoloji ve umumi tarih ışıkları altında görülmesine teşebbüs olunmuştur. Belki burada, bu cehdin bütünü boş olmaması ve bir taraftan tarihi etnoloji, öte taraftan Türkoloji ve İndo - Germenlik ilminin bu şekilde birbirine raslamalarının, küçüksenmeyecek meyveler - her iki taraf için kıymetli meyveler - vermiş olması ümidini izhar etmek yerinde olur. İleride yapılacak araştırmaların, bunda itmam yahut tashih edilmesi zarurî olan noktaları itmam ve tashih etmesi temenni olunur. Fakat büyük meselelerin daha iyi aydınlatılması maksadı ile, bundan böyle tarihi etnoloji ile Türkoloji ve İndo - Germen ilminin elele yürümesi lâzım geldiğini ifade eden büyük esas, fikrimce, artık sarsmak mümkün olamayacaktır.

8) Eski şark şehir kültürlerinin (herhalde en eski olan yüksek kültürlerin) veya ilk Türklük yahut ilk İndo-Germenliğin, yahut ta herhangi bir başka büyük kavmin yaratıcı ve hâmillerini, teçhizatları ve (er yahut geç) başarıları ile mütalâa edelim, o zaman daima

görürüz ki, hepsinin, - haleflerince iftihara sebep olan ve nümune ittihaz edilen - kendilerine has tarafları vardır. Fakat görülüyor ki bunların hepsinin de aslında sınırları vardır; itmam edilmeğe muhtaçtırlar, ve zarurî olan bu tamamlayıcı unsurları insanlar başkalarında, hattâ diyebiliriz ki komşularında bulurlar. Bununla, fikrimce, tam, saf ve beşerî olan bir şey tezahür etmiş olur. Bütün cihan ve beşer tarihi neticede, büyük bir oyun, bir «büyük dünya sahnesi» gibi görünüyor. Bu oyunu tek başına bir kişi oynayamaz. Roller dağılmalıdır. Ve rollerin dağılmasında, yüksek bir kudret, «oyuna müdahale» eder gibi görünmüyor mu? Bütünün menfaati bakımından, rollerin biri ötekinden daha ehemmiyetsiz değildir. İyi oyunda da her şeyden önce oyuncularını birbirine karşı değil, beraber oynamaları lâzımdır. Bu fikirleri büyük cihan ve beşer tarihinden iştikak ettirip tatbik etmek mevzuubahs olunca, şüphesizdir ki o zaman elde edilecek olan netice, eskilerin kanaatine göre tarihin ve tarih ilminin ne olması lâzımgeldiğidir: yani zamanımız da dahil olmak üzere, her zaman hayatı öğretene üstat olmaktadır.

NOTLAR

[1] Heidelberg, 1911.

[2] Münster İ. Westfalen 1937.

[3] Bu itibarla, Lowie'in tenkitlerine (The History of Ethnological Theory, New York 1937, German diffusionist, sa. 177-195) iyice hak vermek gerekir.

Fakat, Lowie, birkaç senedenberi aynı yahut benzer metalibi daima ileri sürdüğümüzü ve arzın muhtelif kısımlarına ait bu ilk kültür çevrelerinin pek büyük bir dikkatle gözden geçirilmesi ve icabında değiştirilmesi yahut itmam edilmesi lâzım geldiğini söylediğimizi, ilâve edebilirdi. Bu hususta burada misal olarak F. Haeckel'in «Totemismus und Zweiklassensystem bei den Sioux-Indianern» (Anthropos, XXXII., 1937, 210-238, 450-501, 895-848) yazısına işaret edebiliriz.

[4] Giriş mahiyetindeki eserler: H. Vámbéry: Die primitive Kultur des turko-tatarischen Volkes, Leipzig 1879. Aynı müellif: Das Türkenvolk in seinen ethnologischen und ethographischen Beziehungen, Leipzig 1885. M.A Czaplicka, The Turks of Central Asia in History and at the present Day, Oxford 1918 W. Jochelson: Peoples of Asiatic Russia, New York 1928 H. Winkler: Die altaische Völker-und Sprachenwelt, Leipzig und Berlin 1921. W.Barthold: Der heutige Stand und die nächsten Aufgaben der geschichtlichen Erforschung der Türk-völker, Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft, N. F. Bd. 8. (Bd. 83) Leipzig 1929, S.121-142. Aynı müellif: 12 Vorlesungen über die Geschichte der Türken Mittelasiens. Buradaki mülâhazalarımız için bilhassa mühim olan, Orta Asyayı mütalâa eden etnolojik ihtisas eserleri üzerinde uzun uzadıya durmamıza imkân yoktur. Oldukça ehemmiyetli eserler hakkında tenkit ve mütalâaları, meselâ şu yazılarda görüyoruz: W. Schmidt und W. Koppers: Völker und Kulturen (Regensburg 1924), Fr. Flor, Haustierte und Hirtenkulturen, in «Wiener Beiträge zur Kulturgeschichte und Linguistik» I. (1931). W. Koppers: Die Indogermanenfrage im Lichte der historischen Völkerkunde», «Anthropos» XXX., 1935.

[5] Burada, başlangıçta yaptığımız ihzari mülâhazayı hatırlatalım.

[6] Malûm olduğu üzere, «Türk» adı ilk defa olarak ancak Milâttan sonra 6. cı asırda, Çin kitaplarında görülmektedir. Bundan sonra, kelimeyi, 8. ci asra ait olan Orhon kitabelerinde görüyoruz. Dar mânada bir tarihçi olan W.Barthold bile şöyle mütalâa etmekten kendisini alamıyor: «Türk» diye tavsif olunan dili konuşmakta olan insanlar mânasına Türkler, şüphesiz çok daha evveleri mevcuttular.» (Barthold: 12 Vorlesungen, S.33). Burada yürüttüğüm mülâhazaların, bu noktai nazarı yalnız teyit etmekle kalmayıp, derinleştirdiği ve hattâ daha dakik surette tayin ettiği fikrindeyim. J. J. M. de Groot (Die Hunnen der vorchristlichen Zeit. Chinesische Urkunden zur Geschichte Asiens, I. Teil, Berlin und Leipzig 1921, s.5): pek eski olması lâzım gelen bir Çin işareti olan T'ik-Garp ve Şimalin yabancı kavimleri için umumi bir ad-'den bahsedip bunun içinde, icabında Milâttan önce 18. ci asra kadar geriye giderek Turk yahut Türk adının

meknuz olup olmadığını soruşturuyor; bu şüphesiz çok enteresandır.. Fakat dil sahasına giren şeyler hakkında hüküm vermeyi bittabi Sinolog'lara bırakmak doğru olur. - Şunu da kaydetmek gerekir ki, mevzuumuzun icabı olarak, Türk kavimlerinin bütün yeni hareket ve başarılarını (bu münasebetle Hiung-nuları, Hunları düşünüyorum) bir tarafa bırakıyoruz. Haloun'a nazaran (Seit wann kannten die Chinesen die Tocharer oder Indogermanen überhaupt, Leipzig 1926. s. 130) Hiung-nu'lar (ekseriyeti binici göçebe olan bir kavim) kitabiyatta, emin olarak ancak Milâttan önce 318 senesinden itibaren tesbit olunabiliyorlar. Bunlar Han devrinin başlangıcında, (Milâttan önce 2. ci asırdan, Milâttan sonra 2. ci asra kadar), bütün Shan-si'ye, Garbi Chi-li'ye ve Şarki Shen-si'ye hakimdirler. Her ne kadar Hiung-nu'lar Hun'larla aynı telâkki olunuyorlarsa da, bu hususta katı bürhanların henüz mefkut olduğunu gözönünde tutmak lâzımdır. (von Rosthorn'un sifahi beyanatu), Paul Pelliot da buna benzer tarzda bir ifadede bulunmaktadır. (La Haute Asie, p.6) : «Mebdede bir sıfat olan Türk kelimesinin henüz meçhul olmasına rağmen, bugün Hiong-nu'larla Hun'ların Türk oldukları sabit olmuş gibidir.

[6 a] H. Winkler : Die altaische Völker- und Sprachenwelt, Leipzig - Berlin 1921 s. 21.

[7] Ebert, RLV, XIII., 60 ve dev.

[7a) Ankara, 1937.

[8] G. Hermes : Das gezähmte Pferd im alten Orient. «Anthropos» XXXI., 1936, 364-394. W. Amschler : Die ältesten Funde des Hauspferdes. Unter erstmaliger Benützung der von Sir Henry Field (Chicago, U. S. A.) in Kish ausgegrabenen Knochenmaterialien. «Wiener Beiträge zur Kulturgeschichte und Linguistik» IV., 1936, 497-516.

[9] Semitic and Hamitic Origins; Philadelphia 1934.

[10] Barton'a nazaran (yukarıda zikrolunan eser, sahife 245), Anu adı sumercedir; ona tapma, Sâmi olan Babilonyadan alınmış; ve en nihai menşei «İç Asya» da aramak gerekir (zikrolunan eser, sahife 369) : It is only recently become clear to me that Anu is a deity of the Central Asiatic race, which founded the city of Surippak. It is, therefore, explained why he heads the list.

[11] W. Schmidt : Der Ursprung der Gottesidee, III., Münster i. W. 1931.

[12] Mukayese ediniz: Barton, a.a, O, s 369, «He (i.e. the God Anu) was brought in late prehistoric time to Babylonia from Central Asia, whence he was also carried to China. In China he was called T'ien; in Babylonia Anu.»

[13] Völker-und Kulturzusammenhänge im Alten Orient. Deutsche Forschung, Heft 5. Berlin 1928. s. 33-67. bakınız s. 38.

[14] A. a. O., S. 44.

[15] A. a. O., S. 67,

[16] Landsberger : Önasya tarihinin esas meseleleri (İkinci Türk Tarih kongresi, İstanbul 1937 12 s.)

[17] E.O. Forrer, Eine Geschichte des Götterkönigtums aus dem Hatti — Reiche, Mélanges Cumont, Bruxelles 1936, p. 688. Aynı müellif : Göttergeschichte als Weltgeschichte im alten Orient. «Forsch. und Fortschritte », XI., 1935, 398-399. Mukayese ediniz : P. Kretschmer : Zur ältesten Sprachgeschichte Kleinasiens. Glotta XXI., 1932, 76-200, B. Hrozny : Die Länder Churri und Mitanni und die ältesten Inder. «Archiv Orientalni», I. 1929, 91-110; 251-253.

[18] Hethiter, Churriter und Assyrer. Hauptlinien der vorderasiatischen Kulturentwicklung im II. Jhtsd. v. Chr. Geb., Oslo 1936. Sa. 33'e ayrıca bakınız. Şu esere de bakınız :

Die ersten Arier im alten Orient. Leipzig 1938. Chorrit dilinin sâmi olmadığı gibi İndo-Germen bir dil de olmadığı keyfiyeti, fikrimizce, Schmökel ve bir çok başka araştırmacılar tarafından kültür tarihi üzerindeki düşüncelerde kâfi derecede gözönünde tutulmamaktadır. Aynı mülâhaza, meselâ E. Unger için de caridir, (Altindo-germanisches Kulturgut in Nordmesopotamien, Leipzig 1938).

[19] Schmidt und Koppers : Völker u. Kulturen, Regensburg 1924, s. 214 mukayese ediniz : M. H. Kuczynski ; Steppe und Mensch. 1925 s. 20, 25. A. Nehring bu münasebetle bana aşağıdaki notu verdi : «Grekçenin musiki ıstılahları ve Homeros'un söz hazinesine ait bir çok şeyler «Küçük Asya malı» dir. Bunun içindir ki Küçük Asyada vücut bulan Grek destanının, Küçük Asya malı nümulere göre teşekkül ettiği lehine çoktanberi şüphe uyanmıştır. Lidya kitabelerinde vezinli bir metin bulununca bu şüphe kuvvet kazandı. Acaba bir Küçük Asya destan nevi, İç Asyadan tesir almış olamaz mı ? Altay <Küçük Asya< Grekler yolunu tesbit etmek, bir keşif olurdu»

[20] İlk Çin kültürünün yayılışı hakkında yeni bir çalışma faraziyesi, «Ta-gungsberichte der Gesellschaft für Völkerkunde (Leipzig'te 1936 da vukubulan toplantı hakkında rapor) «Leipzig, 1937, s. 90-107.

[21] Die archäologische Forschung in China, «Anthropos», XXXII., 1937, 633-646.

[22] L. Walk : Aufdeckungen über die Religion Altchinas. «Reichspost» (Die Quelle), 8. VIII, 1937, s. 217.

[23] Japon bilgini S. Ogawa'nın bir tezi vardır ; bu teze göre, Şang'ların dili bile Türk (daha doğrusu Türk-Mogol) dilidir. Bu nazariye de şüphesiz daha fazla tetkik ve takviyeye mühtaçtır. Ogawa, Şang'ların (yahut da bunların başlıca mürekkiplerinden birinin) «İlk Vatan» ını garbi Gobi çölüne kadar Dsungar ülkesinde arıyor. Ogawa'nın japonca yazılmış olan bu husustaki kitabına (Shina-rekishichiri-Kenyu-zoker-schre, Kyoto ve Tokyo 1929) dikkat nazarlarımı çekmek lüt-funda bulunmuş olanlar : Dr. Toh Yuho (yani Dr. Cyong-Ho Do) ve Dr. Alex. Slawik olmuştur.

[24] Eberhard, a.a O. S. 103.

[25] Bakınız : G. Haloun : Contributions to the History of Clan Settlement «Asia Major» I.

[26] H. Kühn : Zur Chronologie der Sino-Sibirischen Bronzen. «IPEK», Jahrgang 1935, 165-168. «İrani» yerine «Kafkas» demenin daha doğru olup olmayacağı sorulmuş ortaya atmak, doğru gibi görünüyor. «Yafesi» dünyanın, demir sanayii ile olan eski ve büyük bağlılığına Marr kuvvetle işaret ediyor. (Der Japhetische Kaukasus und das dritte ethnische Element im Bildungsprozess der mittelländischen Kultur, Berlin-Stuttgart-Leipzig 1923, s. 73). Arkeoloji bakımından, Fr. Hancarin (Wien 1937) «Kaukasien» adlı monografyası, bu meseleler üzerine yeni ışıklar serpmektedir. Türklerin aslında bir demirci kavmi olmadıklarını, A. Alföldi, herhalde haklı olarak, daima tekrar etmektedir.

[27] W. Amschler, a.a. O,

[28] Zur Geschichte der Verkehrsmittel, in : Die Probleme der Geschichte der materiellen Kultur. Russische Zeitschrift 1933, No. 5-9.

[29] Artamanow, a.a. O. s. 25.

[30] Hem o zaman, A. Zolotarev'in, Artamanow'a büsbütün zıt olarak, «No traces of reindeer breeding were found in the Neolithic sites of Siberia» (Am. Anthropologist, XXXX., 1938, 13) demekte haklı olup olmadığı görülecektir.

[31] Mukayese ediniz: W. Koppers: Konnten Jägervölker Tierzüchter werden? Ein Beitrag zur Urgeschichte der Domestication, Biologia Generalis, VII., 1932, 179-186.

[32] A. Thousand Years of the Tartars, s. 98.

[33] Mukayese ediniz: «Wiener Beiträge zur Kulturgeschichte und Linguistik» IV., 1936, 174-395 ff.

[34] Hofschläger: Der Ursprung der indogermanischer Notfeuer, «Archiv für die Geschichte der Naturwissenschaften und der Technik», VI, 1913, 174-188.

[35] Yılın bu tarzda taksimine, W. Amschler (Biologia Generalis, VII., 1931, s. 450) Sibiryaya Altayında rastlamıştır. İstep göçebeleri, yazı teşkil eden «altı ay» da (İlkbaharın sonundan Sonbaharın ortalarına kadar) Altay'ın yüksek meralarına, sivrisinek ve sineklere karşı kendilerini muhafaza etmek ihtiyacı dolayısıyla çekilirler.

[36] Bakınız: Fahri, Ziyaeddin Fındıkoğlu: Ziya Gökalp, sa vie et sa sociologie. Essai sur l'influence de la sociologie française en Turquie, Paris 1936. Bu kitabı maalesef ancak R. Hartmann'ın Orientalist. Literaturzeitung XXXX, 1937, P. 37 de yaptığı tenkitten tanyorum. R. Hartmann da teslim ediyor ki: «Pek az olan tarihi ve etnografik malzemenin içinde, Ziya Gökalp'ın hareket noktası olarak kullanabileceği noktaların mevcut olduğu doğrudur». Tarihi-etnolojik sosyolojinin (ki «Fransız sosyoloji» sinde bunu bulmak pek kolay değildir) bugün çizdiği umumî tablo, Ziya Gökalp'ın tezini mükemmel surette desteklemektedir. Mukayese ediniz, meselâ: W. Schmidt ve W. Koppers: Völker und Kulturen, Regensburg 1924. Hans Plischke, in: Japanisch-Deutsche Zeitschr. f. Wissensch. u. Technik, II., 1924., s. 463/476. — Sonra: Koppers'in: Handwörterbuch der Soziologie (hrsg. v. A. Vierkandt) (Stuttgart 1931) de, «Aile» hakkındaki makalesi.

[37] Burada, Cenuptan doğru gelen, aslında Türklere yabancı olan bir «iki sınıfa ayrılma» ile ilgiler bulunup bulunmadığı yakından tetkike değer. Bakınız: A. Alföldi, La Royauté double des Turcs (14 sayfa), İstanbul 1937. Al. Gahs, Spuren eines Zweklassensystems in Nordasien (1931) (el yazısı; henüz basılmamıştır).

[38] Bunun iyice görülmüş ve ifade edilmiş olduğunu, W. Barthold: 12 Vorlesungen... s. 10 da da müşahede ediyoruz.— Bununla beraber, büyük hayvan yetiştirme esasına dayanan Devlet teşekküllerini görmemek, bunlar karakteristik bir şekilde az sürdü diye, doğru olmaz. Bunlar, bir taraftan büyük Han Motun ve halefleri zamanındaki büyük Hiung-nu Devleti, sonra, Tuküe Türklerinin iki büyük devletidir. Şüphesiz her iki tarafta evvelce mevcut yüksek kültürlerden çıkan ilhamı da hesaba katmak lâzımdır. Fakat her şeyi tılsımlı «İrani» sözü ile izaha kalkışırsak, hedefimizi aşmış oluruz.

[39] Bu bakımdan her şeyin mefkut olmadığını, yahut mahvolmuş olmadığını, evvelce Gahs, Türk-Moğol bahar törenlerinde, daha eski bir gençlik «initiation» ını meydana çıkarmakla göstermiştir. (Internationale Woche für Religions-Ethnologie, Mailand 1925, Paris 1926, s. 228, f.) (Der heutige Stand... s. 138).

[40] W. Barthold da,- Reşideddin'in peşinde giderek -Şamanizm'in, çoban göçebelerin ilk dini telâkki edilmemesi lâzım geldiğine işaret eder. Katı olmamakla

beraber dikkate değer bir vâkıa da şudur ki, şamanizm'i ifade eden bir kelime, Orhon kitabelerinde bulunmamıştır. (W. Barthold, 12 Vorlesungen . . . s. 16), Burada şunu da kaydetmek lâzımdır ki, Çin vakayinameleri, Hakas Kırkızlarında (Türkleşmiş «Yenisey» liler) Şaman'ların bulunduğu bahsederler, halbuki Hiung-nu'lar hakkında bundan bahsetmezler.

[41] W. Barthold: Der heutige Stand . . . s. 138.

[42] Berlin 1926.

[43] Mukayese ediniz: Nehring, a.a. O. s. 38 f.

[44] Mukayese ediniz: W. Koppers: Die Religion der Indogermanen in ihren kulturhistorischen Beziehungen. «Anthropos» XXIV., 1929, 1073-1089. Aynı müellif: Die Indogermanenfrage im Lichte der historischen Völkerkunde. «Anthropos» XXX., 1935, 1-31. Aynı müellif: Pferdeopfer und Pferdekult der Indogermanen. «Wiener Beiträge zur Kulturgeschichte und Linguistik», IV. 1936, 279-411. Aynı müellif: Das magische Welterschöpfungsmysterium bei den Indogermanen. Van Ginneken-Festschr. Paris 1938, 149-155.

[45] Bakınız: Jensen, in: Hirt-Festschrift, Heidelberg 1936, s. 125 ff. «Indo-Germen-Sami» hakkında, bakınız: A. Schot, a.a. O. s. 45 ff. Sonra, A. Nehring: Studien zur indogermanischen Kultur und Urheimat, in: «Wiener Beiträge zur Kulturgeschichte u. Linguistik», IV., 1936, s. 1, ff.

[46] Das gezähmte Pferd im alten Orient, «Anthropos», XXXI, 1. 936, 360-394. Mukayese ediniz: s. 392, ff.

[47] G. Hermes: Der Zug des gezähmten Pferdes durch Europa. «Anthropos», XXXI, 1938, 105-146, bilhassa bahınız: s. 116.

[48] Ross und Reiter im ursprünglichen Kaukasus, «Ipek» 1935, s. 59.

[49] H. Maspero: La Chine Antique, Paris 1927.

[50] Yakında, ayrı bir tetkikte, biniciliğin menseini mütalâa etmeği düşünüyorum. Bittabi bunda, Ren geyiğine - binicilik hayyanı olarak - lâyıık olduğu yer verilecektir.

[51] Ben burada şüphesiz, daha ziyade tarla ziraatıyla meşgul Avrupa İndo-Germen'leriyle, bu nevi ziraatten o kadar fazlasını ve o derece karakteristiğini tebarüz ettirmiyen Ariler arasındaki malûm farkı düşünmüyorum. Bu farklar tali nevidendir, ve İndo-Germen'lik bahis mevzuu olunca, esas itibariyle o kadar mühim bir rol oynamazlar.

[52] Bu hususta daha fazla tafsilât için, bakınız: Koppers, Pferdeopfer und Pferdekult der Indogermanen, «Wiener Beiträge zur Kulturgeschichte und Linguistik», VI, 1936, s. 107.

[53] Bu tezahürler hakkında fazla malûmat için bakınız: Koppers a.a. O. — aslında çoban göçebelerin malı olan atın, şimali Kafkas sahasında (bihassa oranın bakır devri esnasında yani Milâttan önce 2 ci ve 1 inci binyıllarda) nasıl yerli ve aslen maderşahi bir istikamet alan verimlilik törenleri ile gittikçe daha fazla karıştığı, en iyi olarak Hancar'ın «Ross und Reiter im urgeschichtlichen Kaukasus (1. 1935, 39-65) adlı yazısında görülür. Aslen İndo-Germen'liğin temeli üzerinde, her iki mürekkibin mezci, ihtimalki benzer bir tarzda vukua gelmiştir.

[54] «İlk Türkler» halis göçebe idiler; halbuki «İlk İndo-Germenler» hiç bir vechile aynı derecede göçebe değillerdi. Türklere gelince, onlar hakkında, Barthold (12 Vorlesungen . . . s. 40) gayet iyi olarak der ki, onlar yerleşir yerleşmez, halis Türk olmaktan çıkarlar.

[55] A. Nehring, a.a. O. s. 156.

[56] Gemeinsame Eigentümlichkeiten und Elemente der indogermanischen, türkischen und mongolischen Sprachen». Spisanie. — (Bulgar ilimler akademisi dergisi) 1937, s. 149-196.

[57] A.a. O. s. 105, 218 f., 228.

[58] Malûm olduğu üzere, Fino-Uğurları, Altaylılarla İndo-Germenler arasında vasıta olarak görmek, düşünülmüştür. Nehring, Studien'lerinde bunun aleyhine müteaddit kereler cephe almıştır. Son zamanlarda Fin âlimi Hämäläinen, şu makalesinde aynıı yapmıştır: Tarihi Halk bilgisi ve etnik menşe sahalarının tayini (fince); makale: «Kalevalaseuran Vuösikirja 17, 1937, s. 124 te çıkmıştır.

[59] C. C. Uhlenbeck: Oer-Indogermaansch en Oer-Indogermanen. Mededeelingen d. Kon. Akademie van Wetenschappen. Afd. Letterkunde, Deel. 77, Serie A. No. 4, Amsterdam 1935. Aynı müellifin: The Indogermanic Mother Language and Mother Tribe Complex. American Anthropologist, XXXIX, 1937, 385-393.

[60] Ursprung der indogermanischen Sprachen. «Mannus», XX., 1934, 115-127.

[61] Die erste indogermanische Wanderung, Wien 1936. Aynı müellif: Die Lebensformen der Indogermanen. Wiener Beiträge zur Kulturgeschichte und Linguistik. Band IV.

[62] Bunu, - iyi ve ikna edici bir şekilde olarak - A. Götze şu kitabında gösteriyor; «Hethiter, Churriter und Assyrer. Hauptlinien der vorderasiatischen Kulturentwicklung im II. Jahrtausend v. Chr. Geb.» Oslo 1936. Bir de bilhassa mukayeseye değer: A. Moortgat: Die bildende Kunst des Alten Orients und die Bergvölker, Berlin 1932.